

Dr. sc. Ivana Jaramaz Reskušić*

PRO PLANCIO: PRAVNE, POLITIČKE I RETORIČKE ODREDNICE CICERONOVA GOVORA**

Na temelju analize Ciceronova govora Pro Plancio te drugih relevantnih vrela u radu se pokušavaju rasvijetliti pravne, političke i retoričke odrednice kaznenog sudskog postupka održanog 54. g. pr. n. e. povodom optužbe za crimen sodaliciorum podignute protiv izabranog kurulskog edila G. Gneja Plancija pred mjerodavnom quaestio. U prvom se dijelu rada ocrtavaju likovi optuženika i optužitelja kao eksponenti uzburkanih političkih okolnosti kasne Rimske Republike. Drugi dio rada odnosi se na pravne aspekte govora – rekonstruira se optužba, specifičan sastav suda i vrsta kazne te se nastoji odrediti kako sadržaj djela kažnjivog relevantnom lex Licinia de sodaliciis tako i njezina svrha u kontekstu uznapredovale, odnosno organizirane izborne korupcije. U trećem se dijelu rada otkriva Ciceronova obrambena strategija kao uspješan plod uvjeravajućeg umijeća kombiniranja etičkih argumentativnih sredstava, prava i politike.

Ključne riječi: Ciceron, Pro Plancio, crimen sodaliciorum, izborna korupcija, lex Licinia de sodaliciis, retorika

I. UVOD

Premda se predmetno istraživanje odnosi na područje antičke neposredne demokracije s krajnje personaliziranom (pred)izbornom kampanjom, u kojoj magistratski kandidat ne iznosi svoj politički program, smatram da rimsko kasno republikansko zakonodavstvo i empirija nude suvremenim predstavničkim demokracijama dragocjene lekcije za precizno definiranje i uređenje cjelokupnog izbornog konteksta radi ostvarenja pravednih, transparentnih i dostupnih izbora. U tom je smislu višestruko instruktivna pravno-političko-retorička raščlamba Ciceronova govora *Pro Plancio*, održanog u Rimu 54. g. pr. n. e.

* Dr. sc. Ivana Jaramaz Reskušić, redovita profesorica na Katedri za rimsko privatno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

** Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost (projekt 1949).

povodom optužbe za *izbornu korupciju*, točnije rečeno, *crimen sodaliciozum*, podignute pred mjerodavnim porotnim sudom.¹

S obzirom na to da je cilj ovog rada utvrditi najvažnije pravne i retoričke elemente promatranog govora kako bi se iščitalo kasno republikansko pravno poimanje izborne korupcije te naznačila politička motiviranost svih aktera – optužitelja, branitelja i porotnika – u promatranom sudskom postupku, izostavit ću u romanističkoj znanosti elaborirani prikaz ustrajne – političkim mijenama obojene – borbe koju je onovremeni zakonodavac već od 432. g. pr. n. e. pa sve do Pompeja vodio protiv raznovrsnih (pred)izbornih malverzacija u okviru izbora za magistrature kao stupove republikanskog ustavnog uređenja.² Budući da je Ciceronov govor u obranu C. Gneja Plancija – optuženog da je izbornim manipulacijama i potkupljivanjem glasača izabran za kurulskog edila – sudski govor s naglašenim političkim konotacijama, njegova interpretacija zahtijeva složeni, odnosno trojaki pristup. Naime uz eksterni pristup, odnosno detektiranje političkih ili društvenih konflikata koji leže u srži promatranog sudskog postupka, nužni su kako pravni pristup, koji se oslanja na interne čimbenike onovremenog kaznenopravnog sustava, tako i retorički pristup, koji, naglašavajući strategiju obrane, omogućuje prepoznavanje važnosti prava i politike u Ciceronovu predstavljanju vlastitog pogleda na Plancijev slučaj te njegovoj recepciji kod porotnika prilikom donošenja presude.³

¹ Valja napomenuti da je Ciceron, prema dosadašnjem stupnju romanističkih istraživanja, najmanje osam puta nastupio kao branitelj u sudskim postupcima povodom optužbi za nedopušteno utjecanje na glasače prilikom magistratskih izbora. Sačuvana su međutim samo dva objavljena govora – pledoaje održan 63. g. pr. n. e. za izabranog konzula L. L. Murenu (v. I. Jaramaz Reskušić, *Neki pravno-retorički aspekti Ciceronova govora Pro Murena*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 23, br. 1/2016, str. 95-119) te predmetni govor.

² V. detaljnije: I. Jaramaz Reskušić, *Ambitus: izborna korupcija u Rimskoj Republici*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 22, br. 1/2015, str. 281-309; usp. A. Zandberg, *Leges de ambitu. Rzymskie ustawodawstwo wyborcze u schyłku republiki* (I), *Meander* 2001, br. 1-2, str. 103-126; M. Sobczyk, *Przestępstwo korupcji wyborczej w republikańskim Rzymie*, *Czasopismo prawnohistoryczne*, t. LXVI, 2/2014, str. 11-30; A. Świętoń, *Korupcja wyborcza w okresie schyłkowej republiki rzymskiej*, u: *Wybory i nieprawidłowości wyborcze wczoraj i dziś. Wybrane zagadnienia. Materiał z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej*. Olsztyn 12 maja 2015 r., Olsztyn, 2015, str. 13-28.

³ V. J. Powell – J. Paterson, *Introduction*, u: *Cicero the Advocate*, ed. J. Powell – J. Paterson, Oxford, 2008, str. 1-57; M. C. Alexander, *Locating the Trial of Plancius between Rules and Persuasion*, u: *La repressione nella Roma repubblicana fra norma e persuasione*, a cura di B. Santalucia, Pavia, 2009, str. 339-355.

II. POVIJESNO-POLITIČKE OKOLNOSTI S NAGLASKOM NA GLAVNIM AKTERIMA SUDSKOG POSTUPKA

Sudski postupak protiv G. Gneja Plancija odvijao se – temeljem optužbe za malverzacije počinjene tijekom njegove izborne kampanje za kurulskog edila (55. g. pr. n. e.)⁴ – u vrijeme konzulskog mandata L. Domicija Ahenobarba i Apija Klaudija Pulhera,⁵ i to najvjerojatnije posljednjih dana kolovoza ili početkom rujna 54. g. pr. n. e.,⁶ ali svakako nakon istovrsnog postupka protiv pretora P. Vatinija, vođenog temeljem iste *lex Licinia de sodaliciis* početkom te godine, a otprilike godinu dana prije invektive *In Pisonem*.⁷

Temeljem dostupnih vrela pretpostavlja se da je optuženik C. Gnej Plancije – s obzirom na činjenicu da je 58. g. pr. n. e. obnašao dužnost kvestora u Makedoniji, točnije u Tesalonici, a uzimajući u obzir onovremena pravila *lex Cornelia de magistratibus* (81. g. pr. n. e.) o *cursus honorum*, prema kojima se za kvesturu zahtijevala desetogodišnja vojnička služba, odnosno najmanje 27 godina starosti, te da je prije kandidiranja za sljedeću, tj. magistraturu kurulskog

⁴ U recentnoj romanističkoj literaturi razriješena je rasprava o tome je li Plancije u vrijeme promatranog sudskog postupka već završio svoje edilstvo (započeto početkom 55. g. pr. n. e.), povodom čije je kampanje i podignuta optužba, ili je još uvijek bio tek imenovani edil, koji bi u slučaju oslobođajuće presude nastavio obnašati tu dužnost (do kraja 54. g. pr. n. e.). Naime, polazeći od novog čitanja izraza *auctor legum*, prema kojemu konzul u *Pro Planc.* 49 (*cum omnibus in rebus summa auctoritate tum harum ipsarum legum ambitus auctor*) nije bio Kras, nego Pompej, kao i od uvažavanja turbulentnih političkih okolnosti koje su vladale tijekom 55. g. pr. n. e. povodom magistratskih (konzulskih, pretorskih i edilskih) izbora, prihvaćena je argumentirana teza L. Ross Taylor (*Magistrates of 55 B.C. in Cicero's Pro Plancio and Catullus* 52, *Athenaeum* 42/1964, str. 12-26) prema kojoj su magistrati 55. g. bili: konzuli *Gn. Pompeius Magnus* i *M. Licinius Crassus*, pretori *P. Vatinius* i *M. Nonius Sufenas*, a kurulski edili *C. Cn. Plancius* i *A. Plotius Pedius*; v. P. Grimal, *Cicéron, Discours: Pour Cn. Plancius, Pour M. Aemilius Scaurus*, Paris: Les Belles Lettres, 1976, vol. 16.2, posebice str. 13-15; M. C. Alexander, *The Case for the Prosecution in the Ciceronian Era*, Ann Arbor, 2002, str. 131-2; isti, *op. cit.* str. 339-340; glede suprotnog starijeg mišljenja v. F. Münzer, s.v. *Plancius*, RE, XX/1950, col. 2013-2015 i bilj. 1; T. R. S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*, vol. II, New York, 1952, str. 223; usp. G. V. Sumner, *The „lex annalis“ under Caesar*, *Phoenix* 25/1971, str. 249, bilj. 12; L. Fascione, *L'ambitus e la Pro Plancio*, u: La repressione nella Roma repubblicana fra norma e persuasione, a cura di B. Santalucia, Pavia, 2009, str. 357-8.

⁵ Dio Cass. 39,31,1; *Schol. Bob.* str. 253 /ed. Stangl/; v. Broughton, *The Magistrates*, vol. II, str. 221.

⁶ U tom smislu govori Ciceronovo pismo upućenu bratu Kvintu, iz kojega je razvidno da su govori *Pro Plancio* i *Pro Scauro* objavljeni krajem rujna 54. g. pr. n. e., i to nakon njihova održavanja te primitka specifične požurnice (*efflagitare*, v. *Ad Quint. fr.* 3,1,11). Osim toga valja upozoriti i na odlomak *Pro Planc.* 83, koji svjedoči da je optužitelj Laterens nastojao te vrlo teško i uspio da se govor održi prije *ludi Romani*, koje su započinjale 4. rujna; v. Ross Taylor, *Magistrates*, str. 26 i bilj. 44; Grimal, *Cicéron*, str. 9-10; Fascione, *L'ambitus*, str. 358.

⁷ Cic. *Ad Quint. fr.* 2,16; *Schol. Bob.* str. 262 /ed. Stangl/; v. Grimal, *op. cit.*

edila, trebalo proteći dvije godine⁸ – bio rođen najkasnije 88. (a najranije 96.) g. pr. n. e.⁹, a to znači da je bio 18 godina mlađi od Cicerona, svoga prijatelja i branitelja u promatranom sudskom postupku. Potjecao je iz konjaničke obitelji iz drevnog gradića Atine (u neposrednoj blizini Ciceronova Arpina),¹⁰ a njegov istoimeni otac dobio je najviši rang u redu konjanika te je bio časni arbitar i bogati *publicanus*, koji je podržavao trijumvirat, a posebice Krasa.¹¹ Stoga je Plancije, nakon povratka iz Makedonije te nakon isteka mandata plebejskog tribuna, mogao ubrati plodove očeva poslovno-političkog djelovanja: naime na edilskim izborima 55. g. pr. n. e. postati kandidatom trijumvira i moćne frakcije konjanika koji su ih podržavali nasuprot glavnom protukandidatu „katonovcu“ *M. Iuventius Laterensis* kao predstavniku velikih aristokratskih obitelji.

M. Juvencije Laterens, podrijetlom iz Tuskula, bio je pripadnik konzulske obitelji po ocu i majci.¹² S obzirom na to da je sudjelovao u trećem Mitridatskom ratu u Bitiniji, a da je kvesturu obnašao 62. g. pr. n. e., smatra se da je

⁸ V. G. Rotondi, *Leges publicae populi Romani*, Milano, 1912, str. 351.

⁹ Sam Ciceron (*Pro Planc.* 27-28) svjedoči da je Plancije kao *adulescentulus* pratio A. Torkvata na jednogodišnjem vojnom pohodu u Africi (69. g. pr. n. e.), a već je sljedeće godine službovao na Kreti pod zapovjedništvom Kv. Metela. Šest godina poslije, 62. g., vojni je tribun u Makedoniji pod zapovjedništvom prokonzula G. Antonina (bivšeg Ciceronova kolege). Četiri godine poslije, 58. g., Plancije je ondje postao kvestor L. Apuleja Saturnina. Istodobno protjerani Ciceron, nadajući se preokretu, ne odlazi u Aziju, nego odlučuje ostati u Tesalonici (od 23. svibnja do kraja studenog 58. g.; *Ad Att.* III,8), odakle ga mlađi Plancije – suprotstavljajući se pravilima o egzilu, prema kojima je to mjesto bilo preblizu Rimu – odbija protjerati. Štoviše, Ciceron – nazivajući ga *homo officiosissimus* (*Ad fam.* 14,1,3) – svjedoči da ga je Plancije smatrao prijateljem i svojevrsnim štićenikom (*Ad Att.* 3,14,2; 3,22,1; *Pro Planc.* 98-100), kojemu je i Senat poslije odao javno priznanje (*Pro Planc.* 78), potvrđeno i činjenicom da je nakon povratka u Rim bez poteškoća postao plebejski tribun (od 10. 12. 57. do 9. 12. 56. g.). V. Münzer, *op. cit.*; G. Wesener, *s.v. quaestor*, RE, XXIV/1954, col. 808; Grimal, *Cicéron*, str. 10-11; usp. T. Nótári, *Handling of Facts and Forensic Tactics in Cicero's Defence Speeches*, Passau, 2014, str. 107.

¹⁰ Cic. *Pro Planc.* 32. Detaljnije o volščanskom naselju Atini, smještenom u dolini rijeke Melfe, te o važnosti *vicinitas* (pa tako i s Ciceronovim Arpinom kao jednim od gradića velikog područja južnog Lacija) kao integralnom dijelu dokaza o Plancijevu dobrom karakteru i popularnosti v. K. Lomas, *A Volscian Mafia? Cicero and his Italian Clients in the Forensic Speeches*, u: *Cicero the Advocate*, ed. J. Powell – J. Paterson, Oxford, 2008, posebice str. 102-4, 112-6.

¹¹ Braneći Plancija, Ciceron podsjeća na povezanost obitelji *Cn. Plancii* i *Licinii Crasii*: Plancijev je otac služio kao konjanik u vojsci Publija Licinija Krasa (trijumvirova oca), ali je bio i jedan od glasnogovornika publikana koji su od Senata 61. g. zahtijevali smanjenje cijene za zakup poreza u Aziji (*Pro Planc.* 23; 32; v. također Cic. *Ad Att.* 1,17), upustivši se pritom u dvogodišnju javnu kampanju, tijekom koje je oštro nastupao protiv Katona i ostalih protivnika, što je, među ostalim, rezultiralo donošenjem zakona (*lex Iulia de publicanis*) za vrijeme Cezarova konzulstva (*Pro Planc.* 34-35; Suet. *Caes.* 20,6; App. *Bell. Civ.* 2,13); usp. Grimal, *Cicéron*, str. 16-8.

¹² Cic. *Pro Planc.* 18; 19; 58.

bio rođen najkasnije 92. g. pr. n. e.¹³ U godini Cezarova konzulstva (59. g.) kandidirao se za plebejskog tribuna, ali se – odbivši položiti prisegu propisanu s *lex Iulia de agris diudivundis* – ne samo otvoreno suprotstavio Cezaru nego se i pokazao istinskim predstavnikom najradikalnijih aristokrata, iz čijeg bi se temperamentnog djelovanja i beskompromisnog shvaćanja dužnosti prema senatorskoj klasi, odnosno Rimskoj Republici, mogao iščitati utjecaj Katonova stoicizma.¹⁴ Početkom 55. g. pr. n. e. M. Juvencije Laterens sudjelovao je – zajedno s protukandidatima C. Gn. Plancijem, A. Plocijem¹⁵ te Kv. Pedijem¹⁶ – na izborima za dužnost kurulskog edila, ali je na drugoj izbornoj skupštini (održanoj najkasnije početkom travnja, nakon odgode izazvane nasiljem)¹⁷ bio poražen – zajedno s Kv. Pedijem, koji je dobio svega nekoliko glasova.¹⁸ Ogor-

¹³ Cic. *Pro Planc.* 84. Vjerojatno je nakon toga bio poslan u Cirenu, gdje je, prema Ciceronovim riječima, bio darežljiv prema publikanima te pravedan prema saveznicima (*Pro Planc.* 63); v. Grimal, *Cicéron*, str. 34.

¹⁴ Cic. *Pro Planc.* 52 (v. također *Ad Att.* 2,18,2); 78; 80; 84; o tom filozofskom diskursu v. W. Kroll, *Ciceros Rede für Plancius*, *Rheinisches Museum für Philologie* 86, 1937, str. 127-139.

¹⁵ Ciceron ga opisuje riječima *ornatissimo homini familiari meo* (*Pro Planc.* 17); v. također § 54; glede njegova podrijetla (*Aniensis tribus*), obnašanja dužnosti plebejskog tribuna zajedno s Plancijem tijekom 56. g. pr. n. e., bliskog odnosa s Pompejem (njegov izaslanik zadužen za Siciliju u ratu protiv pirata; služio mu u Palestini) te njegove kasnije karijere (gradski pretor 51. g., v. Broughton, *The Magistrates*, vol. II, str. 241) v. M. Hofmann, s.v. *Plautius (Plotius)* A., RE, XXI/1950, col. 7; L. Ross Taylor, *The Voting Districts of the Roman Republic. The Thirty-five Urban and Rural Tribes*, with updated material by J. Linderski, Ann Arbor, 2013, str. 243-5; usp. ista, *Magistrates*, str. 22 i bilj. 27.

¹⁶ Ciceron ga naziva *hrabrim mužem* na kojega se Laterens ne ljuti (*Pro Planc.* 17), a Ross Taylor (*Magistrates*, str. 23 i bilj. 31) smatra da je riječ o Cezarovu nećaku ili pranećaku, koji je imao podršku dijela trijumvirskih snaga, koja je, međutim, izostala tijekom glasovanja zbog njihova povratka vojničkim dužnostima (v. *infra*); glede njegova kvestorstva 41. g. pr. n. e. v. Broughton, *The Magistrates*, vol. II, 372.

¹⁷ U kontekstu nasilne borbe za vlast, koja se odvijala u Rimu tijekom 56. i 55. g. pr. n. e., valja podsjetiti da su konzuli – Pompej i Kras – izabrani tek 5. siječnja 55. g. pr. n. e., i to pod pritiskom vojne trupe (pod zapovjedništvom Krasova sina Licinija) koju je poslao Cezar (zauzet u Galiji) kako bi se izbjeglo ponavljanje *interregna*. Izbori za ostale magistrature – pretore i kurulske edile – zakomplicirali su se zbog Katonove kandidature za preturu, a slijedom toga i Laterensove (a vjerojatno i Pedijeve) kandidature za edilstvo. Odgovarajući na tu prijetnju, Pompej je kao *consul prior* odgodio skupštinu – ustvrdivši da je začuo grmljavinu – i tako onemogućio Katonov (vrlo vjerojatni) izbor, a i izbor kurulskih edila morao je biti odgođen zbog nereda u kojima je njegova toga bila poprskana krvlju (v. Plut. *Pomp.* 53,3; usp. također Dio. Cass. 39,32,2; Val. Max. 4,6,4). Zbog nedostatka pisanih svjedočanstava u romanističkoj se znanosti drži da su pretorski i edilski izbori uslijedili ako ne već krajem siječnja, onda najkasnije početkom travnja 55. g. pr. n. e.; v. Broughton, *The Magistrates*, vol. II, str. 214-5; P. Grimal, *Lex Licinia de sodaliciis*, u: Ciceroniana: Hommages à Kazimierz Kumaniecki, ed. A. Michel – R. Verdice, Leiden, 1975, posebice str. 107-9; usp. isti, *Cicéron*, str. 13-15.

¹⁸ Cic. *Pro Planc.* 50; 17; glede izbora Ciceron svjedoči da je Gnej Plancije već prilikom prvog glasovanja u skupštini bio u prednosti (dobio je glasove *centuria praerogativ*) u odnosu na protukandidate, ali da – vjerojatno zbog spomenutog nasilja (v. *supra*) – nije uslijedio

čenost zbog izbornog neuspjeha,¹⁹ poduprta osvetničkim naporima političke frakcije „katonovaca“, koja je bila suprotstavljena Pompeju, Krasu i Cezaru te s njima povezanim ne samo Planciju nego i trojici magistrata – pretorima P. Vatiniju i M. Noniju te plebejskom edilu G. Mesiju,²⁰ rezultirala je uobičajenom onovremenom praksom poraženih magistratskih kandidata, odnosno podizanjem optužbe za izbornu korupciju, tj. *ambitus*, protiv netom izabranog C. Gn. Plancija.

Osim naznačene političke uvjetovanosti Plancijeva suđenja, brojni su politički aspekti koje otkriva sam Ciceron čineći govor *Pro Plancio* ne samo pledoajeom nego i političkim činom u pravom smislu. Naime Ciceron ne samo što je branio Plancija, kako ćemo pokazati u nastavku rada, odvlačeći porotu od relevantnih pravnih pitanja uvjeravanjem pretežito argumentima političke prirode, nego je nastojao i vlastito političko – naizgled oportunističko – opredjeljenje obrazložiti potrebom nenasilnog održavanja *concordia*, odnosno normalnog djelovanja republikanskih institucija u izmijenjenim okolnostima stvarne moći trijumvira.²¹

formalni čin *renuntiatio* (*Pro Planc.* 49: *Quasi non comitiis iam superioribus sit Plancius designatus aedilis... una centuria praerogatiua tantum habet auctoritatis ut nemo umquam prior eam tulerit quin renuntiatus sit ...*), nego je glasovanje obustavljeno te ponovljeno s podjednakim uspjehom.

¹⁹ Dodatni razlog Laterensova bijesa pruža nam Ciceron (*Pro Planc.* 54; 63) kada ističe da je prilikom održavanja prve izborne skupštine bio sklopio sporazum upravo s Plancijem („o ustupanju terentinskog tribusa“, ali i s Plocijem o „ustupanju anijenskog“, *prev. aut.*). Taj sporazum poslije – iz nepoznatih nam razloga (ili, kako Ciceron kaže, „da ne bi upali u škripac“, *prev. aut.*) – biva raskinut.

²⁰ O političkim konotacijama promatranog slučaja svjedoči i činjenica da su spomenuta trojica magistrata – kao politički klijenti, odnosno zastupnici interesa svakog od trijumvira pojedinačno – tijekom 54. g. optužena od „katonovaca“ zbog izborne korupcije, ali su oslobođeni zbog njihove – kako navodi Ross Taylor (*The Magistrates*, str. 24-5) – „less effective with the juries“; v. Grimal, *Cicéron*, str. 19; M. C. Alexander, *Trials in the Late Roman Republic 149 BC to 50 BC*, Toronto – Buffalo – London, 1990, str. 138-43 (br. 285 /M. Nonije Sufenas/, 289 /G. Mesije/, 292 /P. Vatinije/); glede Plocija, koji vjerojatno nije bio optužen, v. Cic. *Pro Planc.* 54.

²¹ V. poglavito Cic. *Pro Planc.* 91; 93-94; glede starijeg mišljenja koje minorizira politički značaj govora *Pro Plancio* v. Kroll, *Ciceros*, str. 127-139; R. Gelzer, *s.v. Tullius*, RE, XXIX/1939, col. 960; usp. J. Paterson, *Self-Reference in Cicero's Forensic Speeches*, u: *Cicero the Advocate*, ed. J. Powell – J. Paterson, Oxford, 2008, posebice str. 93; Nótári, *Handling*, str. 107; *contra*, v. Ross Taylor, *The Magistrates*, posebice str. 23-5; Grimal, *Cicéron*, str. 30-3; Alexander, *Locating*, str. 340-2, 345-6.

III. PRAVNI ASPEKTI CICERONOVA GOVORA *PRO PLANCIO*

Što se tiče pravnih aspekata, promatrani govor svjedoči o važnim materijalnim i procesnim odrednicama represije izborne korupcije u posljednjem stoljeću Rimske Republike.

1. O sadržaju optužbe s osvrtnom na relevantnu *lex Licinia de sodaliciis*

Optužbu protiv C. Gneja Plancija podigao je M. Juvencije Laterens, a *subscriber* je bio mladi L. Kasije Longin, kojemu je to bilo prvo pojavljivanje pred nekim porotnim sudom u Rimu.²² Za razliku od Laterensovih optužbi, koje su, kako proizlazi iz Ciceronova osporavanja, slabije razvidne, Kasijeve točke optužbe vrlo se precizno daju rekonstruirati. Tako iz Ciceronove argumentacije, koja obuhvaća čak 1/6 cjelokupnog *Pro Plancio*, proizlazi da mladi Kasije – nakon patetičnog pozivanja na primjer jednog Juvencija kao prvog kurulskog edila plebejskog porijekla²³ – iznosi tri točke optužbe: prvu, prema kojoj je Plancijev izbor za kurulskog edila skandalozno iznenađujući jer on ne samo što je *homo novus*, koji potječe iz municipalne obitelji konjanika, nego i ne raspolaže izvanrednim odlikama – nije vojnički trijumfirao, nije osobito elokventan, pravnički je nevješt;²⁴ drugu, prema kojoj Laterensa krasi sve odlike zahtijevane za magistrata – kako one dokazane obnašanjem javnih dužnosti tako i vrline povezane s obiteljskim drevnim konzulskim podrijetlom;²⁵ i treću, koja se odnosi na umanjenje Plancijeve pomoći Ciceronu tijekom egzila, a susljedno tome i stupnja naklonosti birača na edilskim izborima.²⁶ Stoga Kasije naglašava da niti je Plancije trebao biti izabran za kurulskog edila niti bi Ciceronov ugled smio rezultirati oslobađajućom presudom.²⁷

²² Riječ je o bratu Gaja Kasija Longina (Cezarova ubojice), koji je 48. g. pr. n. e. služio pod Cezarom kao prokonzul te okupirao Tesaliju, a 44. g. pr. n. e. bio je izabran za plebejskog tribuna te je odlukom Senata naknadno (28. 11.) isključen, v. Broughton, *The Magistrates*, vol. II, str. 275, 324.

²³ Cic. *Pro Planc.* 58.

²⁴ Cic. *Pro Planc.* 58-62.

²⁵ Posebice Cic. *Pro Planc.* 63; v. također §§ 64-67.

²⁶ Cic. *Pro Planc.* 68-71.

²⁷ U tom smislu Kasije – prema Ciceronovim riječima (§ 70) – navodi povijesni primjer slavnog konzula Kvinta Metela, koji svojim društvenim utjecajem nije uspio spasiti svojeg zaštitnika Kvinta Kalidija kada je 77. g. pr. n. e. bio osuđen prema *lex Cornelia de repetundis* za pronevjere počinjene tijekom upravljanja provincijom *Galia cisalpina* (78. g.); usp. Alexander, *Trials*, str. 70-1, br. 139.

Raščlamba cjelokupnog – u 104 paragrafa, odnosno u četiri tematske cjeline, podijeljena – Ciceronova govora *Pro Plancio* sugerira postojanje triju točaka Laterensove, kao glavne, optužbe. Uspoređujući se s Plancijem, Laterens prvu točku optužbe gradi na tvrdnji da njegov *dignitas* znatno nadmašuje optuženikov²⁸ te da je Plancijeva izborna pobjeda mogla biti isključivim plodom prijevare.²⁹ Iznoseći uz to nekoliko sramotnih detalja iz Plancijeva privatnog mladenačkog života,³⁰ glavni optužitelj dodatno nastoji pokazati da su ga pripadnici tribusa mogli izabrati jedino na temelju kupovine njihovih glasova. Fokusirajući se potom na političke okolnosti, odnosno dovodeći u pitanje položaj Senata u životu Rimske Republike, Laterens prvu točku optužbe upotpunjuje tvrdnjom da je Plancijev ugled bio umanjen i kod ostalih tribusa zbog očeva oporbenjačkog djelovanja u Senatu, implicirajući da potpora trijumvira njihovim pristašama ne smije odnijeti prevagu nad voljom većine građana prilikom izbora.³¹ Druga, odnosno centralna točka Laterensove optužbe protiv izabranog kurulskog edila C. Gn. Plancija bila je utemeljena na *lex Licinia de sodaliciis* (donesena 55. g. pr. n. e.)³² te je konačno otvorila pravne aspekte promatranog slučaja.³³ Glede materijalno-pravnog sadržaja taj zakon – prema

²⁸ Posebice Cic. *Pro Planc.* 6; v. također § 10.

²⁹ To se daje zaključiti kako iz Ciceronovih riječi upućenih sucima, od kojih Laterens navodno traži da „izgnanstvom onoga koji je izabran, ispravite sud rimskog naroda“ (*prev. aut., Pro Planc.* 8), tako i iz govornikova sarkastičnog i eksplicitnog odgovora – ... *qua re uictus sis non debere iudicem quaerere, modo ne largitione sis uictus...* (§ 14) – na optužiteljevo pozivanje na podmićivanje kao razlog Plancijeve izborne pobjede.

³⁰ Točnije, Laterens je naveo Plancijeve preljube te bigamiju, v. Cic. *Pro Planc.* 30.

³¹ Cic. *Pro Planc.* 31-35; v. *supra* bilj. 11.

³² Glede slijeda različitih normativnih mjera o *collegia* koje (u razdoblju od 64. do 55. g. pr. n. e.) pokazuju metamorfozu *sodalitates* – od strukovnih korporacija pretvaraju se u organizirane skupine koje djeluju (korumpativno i/ili nasilno) u službi političkih kandidata, detaljnije v. F. M. de Robertis, *Storia delle corporazioni e del regime associativo nel mondo romano*, Bari, I, 1971, posebice str. 83-146; J. Linderski, *Państwo a kolegia. Ze studiów nad historią rzymskich stowarzyszeń u schyłku republiki*, Kraków, 1961, posebice str. 86-92; isti, *Ciceros Rede pro Caelio und die Ambitus – und Vereinsgesetzgebung der Ausgehenden Republik*, Hermes, 89 bd. H. 1, 1961, str. 106-119; A. Zandberg, *Leges de ambitu. Rzymskie ustawodawstwo wyborcze u schyłku republiki* (I), u: Meander 2001, br. 1-2, posebice str. 119-122; A. Milazzo, *La fattispecie materiale della Lex Licinia de sodaliciis e le origini del reato associativo*, *Studia et documenta historiae et iuris* (SDHI), 79/2013, str. 481-499.

³³ Za razliku od Plancijeva slučaja optužba protiv izabranog konzula L. L. Murene bila je podignuta na temelju *lex Tullia Antonia* (donesena početkom 63. g. pr. n. e.), prema kojoj je *crimen ambitus* obuhvaćao svečani doček kandidata od strane plaćene gomile, zatim plaćenu pratnju (*sectatores*) tijekom kampanje, organiziranje te masovno dijeljenje povlaštenih mjesta (*volgo locus tributim*) na gladijatorskim igrama, kao i priređivanje raspojasanih gozbi za narod (*prandia*); detaljnije v. Jaramaz Reskušić, *Neki*, posebice str. 108-113; usp. ista, *Ambitus*, posebice str. 300-303.

promatranom govoru kao glavnom vrelu spoznaje³⁴ – kašnjenjem djelom (*crimen tributarium sodaliciozum*) proglašava:

*Decuriatio tribulium, discriptio populi, suffragia largitione devincta se-
veritatem senatus et bonorum omnium vim ac dolorem excitarent. Haec
doce, haec profer, huc incumbe, Laterensis, decuriasse Plancium, cons-
cripsisse, sequestrem fuisse, pronuntiasse, devisisse; tum mirabor te eis
armis uti quae tibi lex dabat noluisse.*³⁵

Ponašanje magistratskog kandidata koji bi – bilo osobno bilo zajedno (eventualno i sporazumno */coitio/* s protukandidatom)³⁶ s posrednicima (*sodalitates/ sodalicia, sodales*)³⁷ – putem popisivanja (*conscriptio*) imena članova tribusa koji su se temeljem njegova obećanja (*pronuntiare*)³⁸ obvezali za nj glasovati te njihove podjele na desetine radi bolje operativnosti (*decuratio tribulium*) organizirao glasovanje pridobijeno podmićivanjem (*suffragia largitione de-*

³⁴ Glede ostalih vrela v. *Schol. Bob.* str. 322, II, 18-19 /ed. Stangl/ *Cic. Ad Att.* 4,15,9; *Post. red. ad Quir.* 3,4,6; *Cass. Dio.* 39,37,1; *usp. D.* 4,7,12.

³⁵ *Cic. Pro Planc.* 45; v. također § 47: *.. sic tu doce sequestrem fuisse, largitum esse, conscripsisse, tribulis decuriavisse.*

³⁶ U tom smislu govore Ciceronove riječi (*Pro Planc.* 53-54; *usp. Schol. Bob.* str. 152 /ed. Stangl/), iz kojih proizlazi da je Laterens optuživao Plancija zbog činjenice da je s jednim od svojih protukandidata – Plocijem – bio sklopio predizborni sporazum (*coitio*), temeljem kojega su dobili isti broj glasova u istim tribusima. Činjenica je međutim da u Plancijevu slučaju nije bila riječ o konačno postignutom istovjetnom broju glasova – koji bi ždrijebom trebao biti razriješen isključivanjem jednog od takvih kandidata (v. § 53), nego o tome da su bili osvojili jednak broj glasova u istim tribusima zbog sporazumom uspostavljenog načela reciprociteta, prema kojemu bi kolegi prepustili one glasove za koje se zna da se unutar tribusa s najvećim brojem podupiratelja mogu dobiti; v. C. Venturini, *L'orazione Pro Cn. Plancio e la lex Licinia de sodalicis*, u: *Studi in honore di Cesare San Filippo*, vol. 5, Milano, 1984, str. 793-9; Fascione, *L'ambitus*, str. 379-380; općenito o *coitio* v. Montgomery, *Ambitus*, str. 73-7.

³⁷ O tome svjedoče Ciceronove riječi sadržane u § 37 (*Hoc igitur sensimus: „cuiuscu-
mque tribus largitor esset, et per hanc consensionem quae magis honeste quam vere sodalitas
nominaretur quam quisque tribum turpi largitione corrumpet, eum maxime eis hominibus
qui eius tribus essent esse notum“*.) i u § 47 (*Ego Plancium, Laterensis, et ipsum gratiosum
esse dico et habuisse in petitione multos cupidos sui gratiosos: quos tu si sodalis vocas, offi-
ciosam amicitiam nomine iniquas criminoso; sin, quia gratiosi sint, accusandos putas.*), iz
kojih jasno proizlazi da je *lex Licinia de sodalicis* sankcionirala ne samo magistratskog kandi-
data nego i „izborne klubove“ (*sodalitas*) te pojedine članove (*sodales*) kao njegove pomoćnike
u izbornoj korupciji; v. Linderski, *Państwo*, posebice str. 86-7; H. Kowalski, *Organizacja prze-
kupstw wyborczych w Rzymie w okresie schyłku republiki*, *Acta Universitatis Wratislaviensis*,
Antiquitas IX, Wrocław, 1983, str. 118-121; Montgomery, *Ambitus*, str. 70-3.

³⁸ Naime bila je riječ o kandidatovu obećanju da će u slučaju izbora razdijeliti među *tribus* – prema mišljenju Linderskog (*Państwo*, str. 82-3) čak i prije održavanja *comitia* – una-
prijed utvrđeni iznos, koji je kandidat povjeravao posebno odabranoj osobi (*sequestrem esse*),
a ovaj ga je – u cilju konačne podjele – predavao djelateljima (*divisores*) posebno određenim
za svaki *tribus*.

vincta).³⁹ Točnije rečeno, Laterens je optužio Plancija da je bio osnovao dekurije, regrutirao muškarce, posredovao u prikupljanju glasova, djelovao kao akviziter i na kraju podijelio novac tim glasačima.⁴⁰

Premda se nastavak Laterensova govora – prema Ciceronovu indirektnom svjedočanstvu⁴¹ – ne bi mogao *stricto sensu* smatrati trećom točkom optužbe, služi ostvarenju njezina cilja jer napadom na Cicerona, s jedne strane kao pukog govornika koji vješto sucima baca prašinu oči, a s druge strane kao politički motiviranog zastupnika koji – fingirajući da je preuzeo Plancijevu obranu zbog prijateljstva i zahvalnosti za pomoć pruženu tijekom egzila – pokušava popraviti vlastitu političku poziciju pomažući trijumvirima u spašavanju njihova agenta, Laterens nastoji umanjiti njegov svekoliki utjecaj na suce prilikom donošenja konačne odluke.⁴²

³⁹ Premda u romanističkoj znanosti još uvijek ostaje otvorenim pitanje odnosa između *crimen ambitus* i *crimen sodaliciozum* (v. *infra* bilj. 66), smatramo da ključ za razlikovanje tih dvaju srodnih kažnjivih djela predstavlja završna rečenica § 47 *Pro Plancio* – *Itaque haesitantem te in hoc sodaliciozum tribuario crimine ad communem ambitus causam contulisti...* – u kojoj Ciceron prigovara Laterensu da se zbog oklijevanja (točnije rečeno nepostojanja dokaza) glede optužbe *de sodaliciis* okreće optužbi *de ambitu*. Osim navedenog razliku potvrđuju još dva sudska postupka (od njih ukupno pet) vođena na temelju *lex Licinia de sodaliciis*: s jedne je strane slučaj T. Anija Milona, kojemu je 52. g. pr. n. e. bilo suđeno za *ambitus*, *sodalicia* i *vis* (v. Ason. *Mil.* str. 38-39 /ed. Clark/; Alexander, *Trials*, str. 153 br. 311; detaljnije v. E. A. Bauerle, *Procuring an Election: Ambitus in the Roman Republic, 432-49 B.C.*, diss., Ann Arbor, 1990, str. 185-7), a s druge strane slučaj M. Valerija Mesale Rufa (Cic. *Ad fam.* 8,2,1; usp. 8,4,1), koji je povodom malverzacija u izbornoj kampanji za konzulstvo (53. g. pr. n. e.) u lipnju 51. g. bio oslobođen temeljem *lex Pompeia de ambitu* (Alexander, *Trials*, str. 160, br. 329; detaljnije v. Bauerle, *op. cit.* str. 191-3), a u kolovozu te godine osuđen temeljem *lex Licinia de sodaliciis* (Alexander, *Trials*, str. 161, br. 331). Glede različitih mišljenja o sadržaju, odnosno pravnoj prirodi *crimen sodaliciozum*, recentno v. Milazzo, *La fattispecie*, str. 481-499. Glede analize preostala dva suđenja vođena temeljem *lex Licinia de sodaliciis*: G. Mesije 54. g. pr. n. e. (v. Alexander, *op. cit.* str. 140-1, br. 289; Bauerle, *op. cit.* str. 176-8); P. Vatinije 54. g. pr. n. e. (v. Alexander, *op. cit.* str. 141-2, br. 292; Bauerle, *op. cit.* str. 168-71).

⁴⁰ U tom smislu govore Ciceronove riječi (*Pro Planc.* 55), iz kojih proizlazi da je optužitelj upozorio – iako bez materijalnih dokaza – na incident koji se tijekom izbora dogodio na Flaminijevu Cirkusu, kada je bila zatečena (pred konzula izvedena, ali ne i optužena) osoba koja je glasačima dijelila novac. Sukladno tome Montgomery (*Ambitus*, str. 63) na temelju analize Ciceronovih riječi (*Pro Planc.* 38; 44-49) zaključuje da je Plancije bio optužen i kao vlastiti *sequester* (v. *infra*), odnosno da nije deponirao novac za svoju edilsku kampanju kod treće osobe, nego ga je držao u vlastitom domu te je osobno organizirao njegovu distribuciju.

⁴¹ Cic. *Pro Planc.* 72-74; 78-79, 84-94.

⁴² O nijansama glede implikacije o Ciceronovu pridobivanju političke podrške detaljnije v. J.-L. Ferrary, *La législation „de ambitu“ de Sulla à Auguste*, u: *Iuris Vincula. Studi in onore di Mario Talamanca*, vol. III, Napoli, 2001, str. 184; Alexander, *Locating*, str. 341-2 i bilj. 7; usp. Venturini, *L'orazione*, posebice str. 802.

2. Sastav suda

Osim izloženog materijalno-pravnog aspekta Ciceronov govor *Pro Plancio* svjedoči i o specifičnom načinu izbora porotnog vijeća kaznenog suda koji je bio mjerodavan suditi prema relevantnoj *lex Licinia de sodaliciis*.⁴³ Budući da je Laterens optužio Plancija prema spomenutom zakonu, sudsko porotno vijeće trebalo je biti formirano prema – za optuženika nepovoljnijem⁴⁴ – modificiranom starijem sustavu *editio-reiectio*.⁴⁵ Točnije rečeno, *iudices editicii* bi, nakon provedene procedure, u kojoj bi najprije optužitelj izabrao, odnosno imenovao 4 (od 35) plemena (*tribus*), a potom optuženik odbio samo jedno od njih, bili birani s tipičnog rimskog *album iudicum* – i to bilo gradskog pretora iz kojeg dolaze porotnici u sve *quaestiones*⁴⁶ bilo sa specifičnog *album iudicum* ustanovljenog promatranom *lex Licinia de sodaliciis*⁴⁷ – u podjednakom broju iz triju društvenih kategorija (senatora, *aequites*, *tribuni aerarii*).⁴⁸

Braneći Plancija, Ciceron ne samo što je, u izloženom smislu, objasnio kako su porotnici temeljem *lex Licinia de sodaliciis* bili imenovani iz četiriju plemena (lemonijskog, ufentskog, krustumerijskog i mecijskog), od kojih je obrana odbacila jedno (mecijsko), nego je – kritizirajući optužiteljev izbor triju plemena s kojima Plancije nije imao nikakve veze⁴⁹ – sažeo gledište koje

⁴³ Cic. *Pro Planc.* 36-44.

⁴⁴ V. *Pro Planc.* 36, gdje Ciceron izričito kritizira Laterensa da je od svih zakonskih odredbi slijedio samo one o izboru sudaca.

⁴⁵ Prema tom starijem sustavu – susreće se već u doba Grakha, tj. u *lex Acilia repetundarum* (reci 19-24, v. C. G. Bruns, *Fontes iuris Romani antiqui*, Tubingae, 1876, str. 53-6), a Sulinim zakonodavstvom biva zamijenjen sustavom *sortio* – optuženi bi najprije morao, u cilju odbijanja (*reiectio*), u roku od 20 dana imenovati suce s kojima je bio povezan rodbinskim, bračnim ili odnosom povjerenja, odnosno pripadnošću istom udruženju (*sodalitium* ili *collegia*), a potom bi optužitelj s popisa od 450 sudaca odabrao (*editio*) stotinu koji s njima ni na koji od spomenutih načina nisu bili povezani. Tek bi nakon toga optuženom bilo dopušteno da dovrši svoje pravo na *reiectio* te da u roku od sljedećih 40 dana od tih stotinu sudaca odbaci njih 50 i time završi formiranje mjerodavne *quaestio*; v. A. H. M. Jones, *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*, Oxford, 1972, str. 47, 66-7; W. Kunkel, s. v. *Quaestio*, u: *Kleine Schriften*, Weimar, 1974, str. 69; I. Jaramaz Reskušić, *Kaznenopravni sustav u antičkom Rimu*, Zagreb, 2003, str. 89-80, 105-6; Alexander, *Locating*, str. 347.

⁴⁶ A. H. J. Greenidge, *The Legal Procedure of Cicero's Time*, London, 1901, str. 445.

⁴⁷ Glede takve mogućnosti Alexander (*Locating*, str. 349, bilj. 25) navodi primjer *album iudicum* od 450 imena među kojima su se birali porotnici prema spomenutoj *lex Tabulae Bembinae* (redak 18), ali i *album* kreiran temeljem *lex Pompeia de vi* (52. g. pr. n. e.).

⁴⁸ Za razliku od Plancijeva slučaja, kazneni postupak protiv Murene odvijao se pred stalnom *quaestio de ambitu*, koja je na temelju važeće *lex Aurelia iudiciaria* (70. g. pr. n. e.; v. Rotondi, *Leges*, str. 369) bila formirana ždrijebanjem (*sortitio*) jednakog broja sudaca iz spomenutih triju staleža (senatora, *aequites* i *tribuni aerarii*); detaljnije v. Jaramaz Reskušić, *Neki*, str. 107-8.

⁴⁹ Cic. *Pro Planc.* 38.

je dan prije na suđenju iznio subranitelj Kv. Hortenzije, a prema kojemu je – sukladno ustrajnoj volji Senata i zakonodavca – bilo potrebno izabrati upravo ona plemena (terentinsko i voltinsko) u kojima se pojavilo najviše izborne korupcije jer su njihovi pripadnici najbolje informirani o nedopuštenom (pred) izbornom ponašanju u vlastitom plemenu.⁵⁰

Međutim raščlamba Ciceronova govora nakon te točke rezultirala je u romanističkoj znanosti još uvijek nerazriješenom dvojmom o eventualnom postojanju daljnje faze u procesu konačnog formiranja sudskog porotnog vijeća prema relevantnoj *lex Licinia de sodaliciis*. Naime, s obzirom na to da je Ciceron žestoko prigovorio optužitelju, s jedne strane da Plancijevoj obrani nije bila odobrena povlastica – izuzimanje petorice porotnika iz triju preostalih, odnosno imenovanih plemena – kao u netom održanom sudskom postupku protiv Vatinijsa temeljem iste *lex Licinia de sodaliciis*,⁵¹ a s druge strane da su *imenovani bili takvi suci da obrana ne odbaci nijednoga*, što implicira da bi se inače očekivalo da optuženik može odbaciti pojedinog od *editi iudices*,⁵² među romanistima dominira pretpostavka o daljnjem odbacivanju porotnika iz preostala tri plemena kako bi se reducirao broj porotnika koji će konačno tvoriti porotu odgovarajuće/uobičajene veličine.⁵³ Uvažavajući Ciceronove prigovore, kao i mogućnost da je taj dodatni korak odbacivanja porotnika u Vatinijsvu slučaju bio *ad hoc* rješenje nepredviđenih okolnosti početne primjene promatranog zakona,⁵⁴ činjenica da Ciceron nijednom riječju u svojoj obrani Plancija ne sugerira da je optužba imala ikakvu priliku pojedinačnog izuzimanja porotnika kao svojevrsnu dopunsku mogućnost utjecaja na sastav porotnog vijeća upućuje na restriktivnu interpretaciju Ciceronova jezika te najekonomičnije razrješenje postojeće dvojbe – prema *lex Licinia de sodaliciis* pripadnici triju izabranih, odnosno imenovanih plemena čija bi se imena nalazila na *album iudicum* konstituirali bi (uz eventualno neznatne redukcije) porotu uobičajene veličine.⁵⁵

Sumirajmo: kazneni sud – *quaestio de sodaliciis* – pred kojim se vodio postupak protiv Gneja Plancija bio je sastavljen od porotnika – vjerojatno uobičajenog broja (75)⁵⁶ – koji su bili pripadnici triju društvenih kategorija te

⁵⁰ Cic. *Pro Planc.* 37.

⁵¹ Cic. *Pro Planc.* 40; usp. *Schol. Bob.* str. 160 /ed. Stangl/; glede osnovnih podataka o Vatinijsvu suđenju krajem kolovoza 54. g. pr. n. e. v. Alexander, *Trials*, str. 141-2, br. 292.

⁵² Cic. *Pro Planc.* 41.

⁵³ V. T. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, Graz, 1955 (repr. izd. 1887), str. 217; Greenidge, *The Legal*, str. 447; Ferrary, *La législation*, str. 185; B. Santalucia, *Dirito e processo penale nell'antica Roma*, Milano, 1989, str. 172; Alexander, *The Case*, str. 301, bilj. 49; Nótári, *Handling*, str. 107

⁵⁴ V. Ferrary, *La législation*, str. 186.

⁵⁵ Glede dodatne argumentacije v. Alexander, *Locating*, str. 348-355.

⁵⁶ To je broj koji Ciceron (*In Pis.* 96) koristi kao standardni broj porotnika; v. također Cic. *Flac.* 4 – na suđenju *de repetundis*, pokrenutom 59. g. pr. n. e. protiv L. Valerija Flaka zbog

su potjecali iz triju izabranih plemena (lemonijskog, ufentskog i krustume-rijskog)⁵⁷, a predsjedao mu je pretor *C. Alfius Flavus*, koji je istodobno bio predsjedavajući *quaestio de maiestate*.⁵⁸

3. Kazna, odnosno svrha *lex Licinia de sodaliciis*

Što se tiče vrste i visine kazne predviđene relevantnom *lex Licinia de sodaliciis*, Ciceronov govor *Pro Plancio* pruža slabašne, ali jedine informacije:

§ 8 ... *nunc postulatur a vobis ut eius exilio qui creatus sit iudicium populi Romani repleantur*.

§ 79 *Agitur studium tuum vel etiam, si vis, existimatio, laus aedilitatis: AT Cn. Planci salus, patria, fortunae*.

iz kojih se može zaključiti da je magistratskim kandidatima koji bi počinili opisani *crimen sodalitorium* bila zapriječena kazna (vjerojatno) doživotnog egzila,⁵⁹ popraćena gubitkom rimskog građanstva te konfiskacijom imovine.⁶⁰

Osim toga treba istaknuti Ciceronove riječi upućene Laterensu radi dokazivanje njegove optužbe:

§ 48 ... *Quam tibi commodum est, unam tribum delige; tu doce ... per quem sequestrem, quo divisore corrupta sit*.

§ 55 ... *Qui si erat divisor, praesertim eius, quem tu habebas reum, cur abs te reus non est factus? Cur non eius damnatione aliquid ad hoc iudicium praeiudici comparasti?*

pronevjera počinjenih tijekom upravljanja provincijom Azijom, porota je bila sastavljena od 25 senatora, 25 *aequites Romani* i 25 *tribuni aerarii*.

⁵⁷ Glede sastava porotnog vijeća zanimljiv je podatak koji proizlazi iz Ciceronova početnog obraćanja sucima (*Pro Planc.* 2; 4): čini se naime da su suci većinom bili Ciceronovi prijatelji i poznanici.

⁵⁸ Cic. *Pro Planc.* 43; Alexander, *Trials*, str. 142-3, br. 293; str. 145, br. 296; Fascione, *L'ambitus*, str. 358.

⁵⁹ V. također Cass. Dio. 39,37,1; v. J. Linderski, *Bying the Vote. Electoral Corruption in the Late Republic*, Ancient World, XI/1985, str. 112; P. Nadig, *Ardet ambitus. Untersuchungen zum Phänomen der Wahlbestechungen in der römischen Republik*, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien, 1997, str. 64; B. A. Каретникова, *Lex Licinia de sodaliciis* 55 г. до н. э., Эпоха. Социум. Человек, Ярославль, 2010, str. 35-6; usp. mišljenje Zandberga (*Leges*, str. 120-1), prema kojemu pooštrenje kazne o kojemu svjedoči Dion Kasije ne mora nužno značiti doživotno progonstvo, nego vremenski ograničeno progonstvo (ali dulje od ciceronovskog desetogodišnjeg) i/ili neku od posrednih kazni (npr. povećana novčana kazna).

⁶⁰ Podsjećamo da je, za razliku od takve kaznene regulacije, Ciceronova *lex Tullia Antonia de ambitu* (63. g. pr. n. e.) propisivala desetogodišnji *exilium* (vjerojatno bez gubitka rimskog građanstva) za magistratskog kandidata te oštru, ali neodređenu kaznu za *divisores* (detaljnije v. H. Kowalski, *Odpowiedzialność karna za przestępstwa wyborcze w Rzymie (II – I wiek p.n.e.)*, Folia societatis scientiarum Lublinensis, Humanistyka, vol. 34, nr. 1/1993, str. 73-83; Jaramaz Reskušić, *Ambitus*, str. 300-4; ista, *Neki*, str. 111 i bilj. 66.

jer iz njih proizlazi da su temeljem *lex Licinia de sodaliciis* prvi put u rimskoj kaznenopravnoj povijesti mogli biti optuženi, odnosno kažnjeni, i *sequestres*, svojevrсни financijski voditelji (konjaničkog ili senatorskog statusa) kandidatove izborne kampanje, točnije rečeno, osiguravatelji glasova i depozitari njegova novca namijenjenog razdiobi djelatiteljima (*divisores*) unutar pojedinih plemena radi konačnog, neposrednog podmićivanja birača suplemenika.⁶¹

Premda Ciceron u obranu Plancija izrijeком ne spominje *praemia legis* – zakonsku nagradu za uspješnog optužitelja, kako s obzirom na činjenicu da su optužitelji (pa tako i Laterens) sudske postupke povodom izborne korupcije pokretali motivirani nadom u dobitak javne dužnosti neostvarene na magistratskim izborima⁶² tako i s obzirom na svjedočanstvo *accusante P. Fulvio Nerato, cui e legge praemium datum est*,⁶³ iz kojeg proizlazi da je optužitelj Nerat u sudskom postupku protiv T. Anija Milona, vođenom 52. g. pr. n. e. na temelju *lex Licinia de sodaliciis*, ostvario zakonsku (iako nepoznatu) nagradu, opravdanim bi se moglo pretpostaviti da je bila inkorporirana i u relevantnu *lex Licinia de sodaliciis*.⁶⁴

Izložene materijalno-procesne odrednice Ciceronova govora *Pro Plancio* – uzevši u obzir i korelaciju između Ciceronova pisma bratu Kvintu, u kojemu svjedoči o odluci senata (56. g. pr. n. e.) o raspuštanju *sodalitates* i *decuriata*, s najavom donošenja odgovarajućeg kaznenog zakona o nedopuštenim udruženjima,⁶⁵ te Ciceronovih primjedbi upućenih Laterensu zbog izigravanja *lex Licinia de sodaliciis*, odnosno cilja njezinih pravila o sastavu porotnog vijeća kao odraza *severitas senatus* glede *sodalitas*⁶⁶ – upućivale bi i na specifičnu

⁶¹ V. također *Pro Planc.* 38; 44-49; usp. *Comm. pet.* 57. Detaljnije v. Linderski, *Panstwo*, str. 86; Sobczyk, *Przestępstwo*, str. 19 i bilj. 64; glede razlike između *sequestres* zaduženih oko sudske korupcije i predmetnih v. Montgomery, *Ambitus*, str. 61-3; usp. Kowalski, *Organizacja*, str. 110-14.

⁶² Glede sličnosti s Mureninim optužiteljem S. Sulpicijem Rufom – poraženim kandidatom na konzulskim izborima, v. Jaramaz Reskušić *Neki*, posebice str. 109 i bilj. 61-2 (s ostalim povijesnim primjerima istovjetne motivacije prilikom podizanja optužbi *de ambitu*).

⁶³ Ascon. *In Mil.* str. 54 /ed. Clark/; Alexander, *Trials*, str. 153, br. 311; detaljnije v. R. W. Husband, *The prosecution of Milo*, *The Classical Weekly*, 8/1915, str. 146-50, 156-9; o cjelokupnog slučaja v. E. S. Gruen, *The Last Generation of the Roman Republic*, Berkeley – Los Angeles – London, 1995, str. 338-343.

⁶⁴ V. Alexander, *Praemia in the Quaestiones of the Late Republic*, *Classical Philology*, 80/1985, posebice str. 29; Bauerle, *Procuring*, str. 232, 234-5; H. Kowalski, *Praemia legis w rzymskim ustawodawstwie de ambitu w I wiek p.n.e.*, *Res historica* 5, Gregorum et Romanorum memoria, Lublin, 1998, str. 110-1; Zandberg, *Leges*, str. 121.

⁶⁵ Cic. *Ad Quint. fr.* 2,3,5; glede tog *senatus consultum* i političko-pravnih okolnosti (po glavito uzročno-posljedične veze između *senatus consultum* iz 64. g. pr. n. e. i djelovanja organiziranih bandi u službi P. Klodija Pulhera te susljednog plebiscita *lex Clodia de collegis* iz 58. g. pr. n. e.) koje su ga prouzročile, v. Milazzo, *La fattispecie*, str. 481-93.

⁶⁶ V. *Pro Planc.* 37; 44-45; glede analize specifičnih političkih odnosa (Pompej – Cezar – Kras) koji su prethodili donošenju *lex Licinia de sodaliciis* te ga odredili kao provedbeni

svrhu mjerodavne *lex Licinia de sodaliciis* glede suzbijanja organizirane izborne korupcije prilikom magistratskih izbora. Naime, za razliku od važećeg zakona *de ambitu*, Ciceronove *lex Tullia Antonia* (63. g. pr. n. e.), kojoj je na meti bila *obična* izborna korupcija, odnosno magistratski kandidat s nezakonitom izbornom kampanjom te njegovi djelatnici novca (*divisores*),⁶⁷ *lex Licinia de sodaliciis* je radi popunjavanja praznina u regulaciji nedopuštenih ponašanja u sferi magistratskih izbora bila uperena protiv *kvalificiranog* oblika izborne korupcije, odnosno organiziranih udruženja koja su u ime jednog ili više magistratskih kandidata temeljem njihova sporazuma (*coitio*) raznovrsnim oblicima neposrednog pritiska (*conscriptio* i *decuratio*) te podmićivanjem (*largitio*) utjecale na glasovanje unutar pojedinih tribusa.⁶⁸ Pridodamo li tome izloženu činjenicu da je *lex Licinia* predviđala pooštrenu kaznu za počinitelja(e), razumljivijom postaje i atipična procedura izbora sudbenog porotnog vijeća *editio-reiectio*, temeljem koje se presuda povodom *crimen sodalitorium* povjeravala pripadnicima onih tribusa za koje je optužitelj smatrao da su najbolje upoznati s činjenicama konkretnog kupovanja glasova (*largitio*).

Međutim, bez obzira na dileme o pravnoj prirodi *crimen ambitus* i *crimen sodalitorium*, koje još uvijek postoje u romanističkoj znanosti,⁶⁹ smatramo da

zakon SC iz 56. g. pr. n. e., odnosno kao sredstvo u borbi protiv osvajanja vlasti korupcijom i/ili zastrašivanjem, v. Grimal, *Lex*, posebice str. 111-114; usp. Milazzo, *La fattispecie*, str. 493-9.

⁶⁷ Glede uloge *divisores* – sporednih figura nesenatorskog statusa preko kojih bi se materijalizirala izborna korupcija – te teške borbe oko njihova kažnjavanja, koja je ozakonjena ako ne već s *lex Calpurnia de ambitu* (67. g. pr. n. e.) onda nedvojbeno s Ciceronovim *de ambitu* zakonom, v. Jaramaz Reskušić, *Ambitus*, str. 297-303; usp. Kowalski, *Organizacija*, str. 115-8; isti, *Odpowiedzialność*, str. 81-2; Montgomery, *Ambitus*, str. 63-6.

⁶⁸ Upravo u specifičnoj prirodi međukandidatskog sporazuma (*coitio*, v. *supra* bilj. 36) o udjeljivanju glasova osvojenih u pojedinim plemenima te susljednoj činjenici da taj sporazum nije mogao biti obuhvaćen zakonom *de ambitu*, koji je za korupciju teretio samo jednog subjekta – magistratskog kandidata, Venturini (*L'orazione*, str. 793-8) vidi bitnu razdjelnicu između *lex Licinia de sodaliciis*, odnosno *crimen sodalitorium*, i zakona *de ambitu*, odnosno *crimen ambitus*. Naime, prema njegovu mišljenju, *coitio* je zahtijevao angažman posrednika, čije se djelovanje nije moglo konfigurirati kao postupanje u interesu pojedinca – poticatelja i krajnjeg korisnika takva djelovanja.

⁶⁹ Premda u romanističkoj znanosti još uvijek dominira teza – poduprta autoritetom Mommsenove tvrdnje *Crimen sodalitorium est species ambitus propriae quaestioni attributa* (*De collegiis et sodaliciis romanorum*, Napoli, 2006 /reprint iz 1843/, str. 50) – prema kojoj je *crimen sodalitorium* samo *species* kažnjivog djela izborne korupcije (v. Rotondi, *Leges*, str. 407), koji je dodatno teretio optuženika uskratom pogodnosti *reiectio alternorum consiliorum*, odnosno provedbom specijalne procedure formiranja sudbenog vijeća (v. Linderski, *Panstwo*, str. 85-6; Santalucia, *Diritto*, str. 171-3; Ferrary, *La législation*, str. 185-7; D. Montgomery, *Ambitus: Electoral Corruption and Aristocratic Competition in the Age of Cicero*, diss. Ontario, 2005, str. 30-4), postoje i brojne kritike utemeljene na argumentima o materijalno-procesnim razlikama između *crimen ambitus* i *crimen sodalitorium* te susljednoj različitosti kazno-političkih ciljeva zakona *de ambitu* i *lex Licinia de sodaliciis* (v. De Robertis, *Storia*,

raščlamba Ciceronova *Pro Plancio* u kontekstu drugih relevantnih vrela (posebice u komparaciji s njegovim *Pro Murena*), pokazuje da su – kako zbog mogućnosti da se slučajevi suštinski identičnih nedopuštenih ponašanja temeljem kumulacije instrumenata represije u svrhu zaštite javnog interesa nađu (istodobno ili naknadno) pred različitim sudovima u sustavu *quaestiones perpetuae*⁷⁰ tako i zbog činjenice da je povodom težeg oblika izborne korupcije izvjesnost osude osigurana primjenom modificiranog sustava *editio-reiectio*, odnosno sudovanjem zainteresiranih – navedene materijalno-procesne odrednice *lex Licinia de sodaliciis* bile opravdane potrebom adekvatnog pojačanja represije unapredovale, odnosno strukturalno organizirane izborne korupcije krajem Rimske Republike.

IV. OBRANA I NJEZINA STRATEGIJA

Kolegij Plancijeve obrane činila su dva najveća onovremena rimska govornika – uz Marka Tulija Cicerona bio je Kvint Hortenzije Hortal⁷¹ koji je, govoreći prije Cicerona pretposljednog dana suđenja, inzistirao na pravnim aspektima slučaja, pritom eksplicirajući intencije zakonodavca prilikom donošenja relevantne *lex Licinia de sodaliciis* kako bi uspio za Plancija – kao uzornu osobu blisku interesima Senata, iako konjaničkog roda – pridobiti na-

str. 140-6; Grimal, *La lex*, str. 114-5; Venturini, *L'orazione*, str. 797-804; Zandberg, *Leges*, str. 121-2; Ferrary, *op. cit.* str. 182), pri čemu ističemo Milazza (*La fattispecie*, posebice str. 497-9), koji je u tom smislu otišao najdalje smatrajući da je *crimen sodalitorium* samostalno kazneno djelo udruživanja radi počinjenja nasilja, izborne korupcije ili nekog dugog kaznenog djela.

⁷⁰ O mogućnosti kumulacije *lex de sodaliciis* i *lex de ambitu* jasan dokaz pruža Ciceron (*Ad fam.* 8,2,1; v. također 8,4,1) svjedočeći da je M. Valerije Mesala Ruf zbog nedopuštene kampanje za konzulstvo (konzul 53. g. pr. n. e., v. Broughton, *The Magistrates*, II, str. 277), nakon oslobađajuće presude u sudskom postupku pokrenutom temeljem *lex Pompeia de ambitu* (lipanj 51. g.; v. Alexander, *Trials*, str. 160, br. 329), bio osuđen (na platež novčane kazne, v. Alexander, *op. cit.*, str. 161, br. 331) u sudskom postupku koji se u kolovozu iste godine vodio temeljem *lex Licinia de sodaliciis*. Istovjetnost kumulacije potvrđuje kako Askonije (*In Mil.* str. 39 /ed. Clark/), komentirajući slučaj T. Anija Milona, tako i Dion Kasije (39,37,8), tvrdeći da je Milonu 52. g. pr. n. e. suđeno za djelovanja povezana s Klodijevim ubojstvom ne samo pred jednom *quaestio extraordinaria* nego i u tri različita procesa za *ambitus*, *crimen sodalitorium* i *vis* (v. Alexander, *op. cit.* str. 151-153, br. 309-312; usp. *supra*). Glede primjene načela kumulacije povodom *crimen repetundarum* v. C. Venturini, *Studi sul „crimen repetundarum“ nell'età repubblicana*, Milano, 1979, str. 399-402, 476-79.

⁷¹ O ulozu i značenju *Quintus Hortensius Hortalus* – Ciceronova starijeg prijatelja, zeta te hvaljenog govornika (*De orat.* III, 61,228; detaljnije v. H. G. Gießen, s. v. *Hortensius*, *Der Kleine Pauly*, Stuttgart, 1967, bd. 2, toč. 7, str. 1229-30) – u ranoj rimskoj retorici v. G. Kennedy, *The Art of Rhetoric in the Roman World 300 B. C. - A. D. 300*, Princeton, 1972, posebice str. 96-102.

klonost sudaca, koji su, zbog prevladavajućeg senatorskog porijekla, bili skloniji Laterensu.⁷²

Budući da se Ciceronu, kako sam kaže, ... *in causa facili atque explicata* nameće *perdifficilis, iudices, et lubrica defensionis ratio*... (5), a da je pritom suočen s dilemom povodom konfliktnih veza odanosti i prijateljstva kako prema optuženiku Planciju tako i prema optužitelju Laterensu,⁷³ on je preuzeo zadaću da s jedne strane optuženikov lik učini prijemčivim svima koji su bili uznemireni nasilnim neredima (djelovanjem primjerice Klodijevih bandi), a manje osjetljivi na sredstva korištena u (pred)izbornoj kampanji, a s druge strane Laterensov ugled ne umanjuje toliko da kod porotnog vijeća isprovocira donošenje osuđujuće presude. Stoga Ciceron – uvelike zanemarujući pravno relevantna pitanja⁷⁴ – strategiju Plancijeve obrane gradi ponajvećma na argumentativnim sredstvima etičke prirode – *auctoritas patronus* i *contentio dignitatis*, a pritom uvodno naznačenu dilemu glede uspoređivanja dvojice vlastitih prijatelja razrješava dvostrukom primjenom retoričke figure *sermocinatio*⁷⁵ kako bi umu porotnika nametnuo željenu oslobađajuću sliku. Naime, konstruirajući alternativnu usporedbu Laterensa i samog sebe, kojom postiže precizniju, odnosno društveno nepovoljniju karakterizaciju Laterensa, Ciceron s jedne strane odgađa te ublažava, odnosno ujednačava *contentio dignitatis*

⁷² Cic. *Pro Planc.* 37; v. Grimal, *Cicéron*, str. 25, 30.

⁷³ O toj dilemi svjedoči nastavak tog paragrafa uvodnog dijela govora – *Mihi autem non id est in hac re molestissimum, contra illum dicere, sed multo illud magis quod in ea causa contra dicendum est in qua quaedam hominum ipsorum videtur facienda esse contentio*. Glede analize pet Ciceronovih govora (*Pro Murena*, *Pro Sulla*, *Pro Caelio*, *Pro Plancio*, *Pro Ligario*) koji dokazuju izvorno (vjerojatno kao Ciceronov izum) rimsku taktiku korištenja prijateljstva branitelja i optužitelja kao etičkog argumenta, pri čemu se u *Pro Plancio* zajednički faktor između *accusator*, *patronus* i *reus* očituje u djelovanju ili interesu samog Cicerona, v. C. P. Craig, *The accusator as amicus: An Original Roman Tactic of Ethical Argumentation*, Transactions of the American Philological Association (TAPA), vol. 111/1981, str. 31-7.

⁷⁴ Slično kao i u *Pro Mur.*, u kojemu točke optužbe osporava tek u 1/4 govora (§§ 54-77; v. Jaramaz Reskušić, *Neki*, posebice str. 115-7), Ciceron u *Pro Planc.* to čini u 1/5 (§§ 36-57), odnosno *stricto sensu* u 1/20 (§§ 53b-57) govora; detaljnije v. W. Kroll, *Ciceros Rede für Plancius*, Rheinisches Museum für Philologie 86, 1937, str. 127-139; J. Adamietz, *Ciceros Verfahren in den Ambitus-Prozessen gegen Murena und Plancius*, Gymnasium 93, 1986, str. 102-117.

⁷⁵ Glede sermocinacije – retoričke figure bilo mišljenja, kojim se neki iskaz pripisuje drugom govorniku i oponašaju njegove pretpostavljene karakteristike, bilo dijaloga, u kojemu se riječi pridaju neživim pojavama (srodnost s alegorijskom prozopopejom), v. *Leksikon antičkih termina*, Zagreb, 2003, str. 269, 253. Glede Kvintilijanova poistovjećivanja *sermocinatio* i *prosapopoeia* – označava ih istim imenom, v. *Inst.* 9,2,31-32. U *Rhetorica ad Herennium* *sermocinatio* odnosi se samo na zamišljeni dijalog između prisutnih osoba (4,55; 4,65-6), a nazivom *conformatio* (4,66) označava se personifikacija dijaloga s nenazočnom osobom (kao u Cic. *Cael.* 33-4) ili s oba entiteta (kao u Plancijevu slučaju).

između Plancija i Laterensa,⁷⁶ a s druge strane ponovno uspostavlja vlastitu pozitivnu percepciju u javnosti kao nužan element procesnog uspjeha.⁷⁷ Tako se jasno može uočiti da je Ciceron naširoko govorio o sebi, umjesto da se fokusira na činjenična i pravna pitanja.⁷⁸ Pritom treba naglasiti da nije bila riječ o nekoj iznimnoj Ciceronovoj samoopsesiji, nego o uobičajenoj praksi onovremenih rimskih govornika, prema kojoj *advocatus* ili *patronus* svome klijentu ne stavlja na raspolaganje samo svoje govorničko znanje i umijeće nego i svoj potpuni *auctoritas*, kojim je sucima jamčio autentičnost preuzetog slučaja te pouzdanost osobe zastupanoga.⁷⁹ Budući da je optužba, kao i u ranijem slučaju protiv Murene,⁸⁰ napadala Ciceronovo preuzimanje uloge branitelja, govornik u *Pro Plancio* – nakon osvrtnja na napade uperene više na njegovu osobu negoli na osobu samog optuženika⁸¹ – govori ponajviše o sebi i uslugama koje mu je tijekom njegova nedavnog egzila pružio Plancije, tadašnji kvestor u Makedoniji.⁸² Pritom naglašava svoju postidjenost⁸³ u odnosu prema Laterensu, koja vodi sustavnoj i razmetljivoj popustljivosti (*gratia*),⁸⁴ kojom poroti pruža primjer za konačnu odluku kao zahvalu za njegovu prognaničku patnju pretrpljenu radi

⁷⁶ Cic. *Pro Planc.* 12-13; 24-26; glede analize prve sermocinacije v. L. Grillo, *A Double Sermoncinatio and a Resolved Dilemma in Cicero's Pro Plancio*, *Classical Quarterly*, 64, 1, 2014, posebice str. 217-221.

⁷⁷ Povod druge sermocinacije (v. *Pro Planc.* 92 – Ciceron vrlo emotivno izražava priznanje same države da joj je on uvijek bio odan, postojano i promišljeno) predstavlja Laterensova optužujuća tvrdnja da je Ciceron bio politički neslobodan te da trenutačno služi interesima trijumvira. Glede preostalih dijelova govora, u kojima se, sukladno drugoj sermocinaciji, razrađuje usporedba Cicerona i Laterensa, v. Grillo, *A Double*, str. 221-3.

⁷⁸ Svjesno odabравši takvu strategiju obrane, Ciceron fokusiranje na sebe opravdava inzistiranjem na tom da je s tim započela optužba (*Pro Planc.* 3; 58), a da će on pritom paziti da ne prijeđe granice oholosti i arogancije – što je bila česta tema u retoričkoj teoriji (v. Cic. *De inv.* 1,22; usp. Arist. *NE* 4,7,1); detaljnije v. J. Paterson, *Self-Reference in Cicero's Forensic Speeches*, u: *Cicero the Advocate*, ed. J. Powell – J. Paterson, Oxford, 2008, str. 79-95, posebice str. 93-95.

⁷⁹ V. posebice Cic. *De orat.* 2,182; 2,220; usp. Plut. *Cic.* 24,1; Cic. *De dom.* 93; Cic. *Pro Clu.* 140-1. Glede recentne analize fokusiranja na *ethos* svih sudionika u sudskom postupku tijekom duge povijesti retorike (nedvojbeno od Aristotela, v. *Rhet.* 2,1,5-7) v. M. May, *Trials of Character: The Eloquence of Ciceronian Ethos*, Chapel Hill – North Carolina – London, 1988; J. Wisse, *Ethos and Pathos from Aristotle to Cicero*, Amsterdam, 1989, posebice (glede Cicerona) str. 222-250; A. M. Riggsby, *The Rhetoric of Character in the Roman Courts*, u: *Cicero the Advocate*, ed. J. Powell – J. Paterson, Oxford, 2008, str. 165-85.

⁸⁰ Cic. *Pro Mur.* 2b-10; detaljnije v. Jaramaz Reskušić, *Neki*, str. 96-7, 111.

⁸¹ Cic. *Pro Planc.* 3; 58; 72; 75-7; 83-85; 86-90.

⁸² Cic. *Pro Planc.* 1; 4; 68-72; 75; 87; 98-100; glede kukavičluka iskazanog odlaskom u egzil v. §§ 86-90, posebice § 90; glede Plancijevih zasluga v. također *Pro Sest.* 45-6; 49.

⁸³ Cic. *Pro Planc.* 96-100; detaljnije v. C. P. Craig, *Cicero's Strategy of Embarrassment in the Speech for Plancius*, *American Journal of Philology*, 111, 1990, str. 75-81; usp. A. M. Riggsby, *Crime and Community in Ciceronian Rome*, Austin, 1999, str. 45-6.

⁸⁴ Cic. *Pro Planc.* 68-9; 80-81.

spasa Rimske Republike.⁸⁵ Svi spomenuti navodi optužbe, na koje se Ciceron u govoru kritički, pa i prijezirno osvrće,⁸⁶ nisu bili pravno relevantni za činjenice u Plancijevu slučaju, nego su optužiteljima poslužili da potkopaju *auctoritas* branitelja, a slijedom toga i *auctoritas*, odnosno kaznenopravnu poziciju, samog branjenika.⁸⁷

Što se tiče drugog argumentativnog sredstva, odnosno usporedbe prethodnog načina života (*reprehensio vitae*) optuženika i optužitelja (inače gubitnika na prethodnim magistratskim izborima), a u tom kontekstu posebice usporedbe njihova društvenog ugleda i podobnosti (*contentio dignitatis*) za magistraturu za koju su se na izborima kandidirali, treba istaknuti da se tim sredstvom – premda pravno irelevantnim s obzirom na sadržaj optužbe i njezino pobijanje – Ciceron u svojem govoru obilato koristi s ciljem utjecaja na opće mišljenje porotnika o osobi optuženika. Pritom se struktura *contentio dignitatis* temelji na kronološki postavljenoj raspravi o karijerama bivših protukandidata, odnosno trenutačno suprotstavljenih procesnih strana – optuženika i optužitelja.

Tako se Ciceron povodom optužiteljevih (posebice Kasijevih) napada na Plancija koji su bili usmjereni na ocrnjivanje njegova prijašnjeg načina života (*reprehensio vitae*),⁸⁸ a poduzeti radi utjecaja na stvaranje negativnog općeg mnijenja protiv optuženika, u svojoj obrani – nakon početnog taktičkog odbacivanja⁸⁹ – znatno koristio usporedbom digniteta magistratskih kandidata⁹⁰

⁸⁵ V. posebice *Pro Planc.* 104. Slično tome Ciceron je u govoru *Pro Murena* – nakon uvodnog odgovaranja na zamjerke povodom preuzimanja Murenina slučaja (§§ 2b-10) – nazimjence rezolutno kritizirao Katona i Sulpicija ironijskim humorom, koji je bio u funkciji uvjeravanja porote da on kao jaki konzul mora osigurati učinkovitog nasljednika za spas Republike od Katiline.

⁸⁶ V. posebice §§ 90-94, u kojima je Ciceron na krajnju točku Laterensova napada na njegovu osobu – izjavu o odlasku u egzil zbog kukavičluka, odnosno žrtvovanja slobode radi ugađanja trijumvirima, odgovorio s dubokim prijezirom, naglašavajući očuvanje vlastite slobode razumnim prilagođavanjem društvenim okolnostima radi spasa Rimske Republike kao neupitnog cilja.

⁸⁷ V. *supra*; usp. Adamietz, *Ciceros*, str. 105; Nótári, *Handling*, str. 110; v. također Grillo, *A Double*, str. 214-225.

⁸⁸ *Cic. Pro Planc.* 30-35; 61.

⁸⁹ *Cic. Pro Planc.* 6; 16-17; v. *supra*.

⁹⁰ *Cic. Pro Planc.* 58-67; 7-30; 49-53; 95-102; o vezi između kandidata i njihovih rodnih gradova kao specifičnom elementu *contentio dignitatis* v. §§ 19-22; usp. Nótári, *Handling*, str. 117-8. Slično tome u sudskom postupku protiv Murene Ciceron je povodom optužiteljeve primjene *reprehensio vitae*, poduzete radi ocrtavanja nepouzdanosti optuženika, odnosno njegove podložnosti izbornoj korupciji (*Pro Mur.* 11b-14), odgovorio tradicionalnom – kronološki izloženom – usporedbom digniteta i podobnosti suprotstavljenih kandidata (*contentio dignitatis*) na netom održanim konzulskim izborima (*Pro Mur.* 15-53), a sve s ciljem da se odlučivanje porotnika usmjeri ne toliko na pitanje krivnje za izbornu korupciju koliko na sudbinu konzulskog mjesta koje treba biti popunjeno.

kako bi s jedne strane dokazao podobnost svojeg branjenika,⁹¹ a s druge obrazložio razloge (uvelike etičko-političke prirode) protukandidatova, tj. optužiteljeva poraza na netom održanim edilskim izborima.⁹²

Sukladno tome, a polazeći od stava da je dužnost porotnika, tj. suca, slijediti istinu (*verum*), a govornika, tj. branitelja, da ga uvjeri u plauzibilnost (*verisimili*) zastupanog slučaja,⁹³ Ciceron Plancijevu obranu ne temelji toliko na – retorički nužnom i opravdanom – poricanju postojanja djela izborne korupcije (tzv. *status coniecturalis*)⁹⁴ koliko na pokušaju da uspjeh postigne ponajprije onemogućujući optužbi da dokaže optuženikovu krivnju, a tek sporadično uvjeravajući porotu da se ne radi o protupravnim aktima podmićivanja glasača, nego o uobičajenoj rimskoj darežljivosti magistratskih kandidata (tzv. *status definitionis*).⁹⁵

Stoga je Ciceron u govoru *Pro Plancio*, upravo pomoću *contentio dignitatis*, pokušao primarno rasvijetliti činjenicu da njegov branjenik – s obzirom na izložene vrline i društveni ugled, a greške i propuste izbornog gubitnika/

⁹¹ V. posebice Cic. *Pro Planc.* 59-61; 67; 95-102.

⁹² Ciceron je Laterensov izborni poraz komentirao u dvjema odvojenim prilikama, §§ 7-30; 49-53.

⁹³ Cic. *De off.* 2,51; općenitije v. C. J. Classen, *Ciceros Kunst der Überredung*, u: *Éloquence et Rhétorique chez Cicéron*, Genève, tom. 28, 1982, str. 149-84; Riggsby, *Crime*, str. 5-11.

⁹⁴ Upravo je Ciceron u svojem *De oratore* (II, 25,105) – retoričkom dijalogu nastalom oko 56. g. pr. n. e., dakle, tridesetak godina nakon mladenačkog spisa *De inventione*, u kojemu iznosi učenje o statusu (1,8,10-11) i na njemu utemeljenu klasifikaciju sudskih spornih (činjeničnih i pravnih) pitanja (detaljnije v. V. Radović, *Pravni aspekti u učenjima antičke retorike*, Zagreb, 2004, str. 109-160, posebice o četiri statusa – *coniecturalis*, *definitionis*, *qualitatis*, *translationis*, v. str. 135-151), naglasio da je nužno poricati krivnju – i to kako u slučajevima ubojstva, trovanja i pronevjere javnog novca tako i u slučajevima izbornih zloupotreba i podmićivanja, u kojima se kažnjivo djelo teško može razlučiti od blagonaklonosti i dobrohotnosti – jer se radi o slučajevima koji se temelje na činjenicama. S obzirom na Ciceronovo retoričko poimanje *status coniecturalis* – spor o djelu, odnosno spor koji se temelji isključivo na nagađanju koje se mora potvrditi dokazima (v. Radović, *op. cit.*, str. 139-41), smatramo da se Ciceron u obrani Plancija nije bavio osporavanjem kažnjivog oblika izborne korupcije, nego upornim pozivanjem Laterensa da dokaže njegove zakonski precizno opisane elemente (*Pro Planc.* 45; v. *infra*). Glede Ciceronova poricanja *ambitus* u *Pro Mur.* 67-69 (povodom prve točke Katonove optužbe); 70-71 (povodom druge točke njegove optužbe); usp. Jaramaz Reskušić, *Neki*, str. 101.

⁹⁵ S obzirom na Ciceronovo retoričko poimanje *status definitionis* – drugi (od četiri) tipa činjeničnog sudskog spornog pitanja koji se odnosio na spor u kojemu optuženik priznaje da je učinio djelo za koje je optužen, ali osporava pravnu prirodu optužbom tom djelu pripisanu (*De inv.* 1,8,10; 2,17,52), smatramo da je u *Pro Planc.* 46 samo djelomično riječ o primjeru takva spora. Ciceron naime ne osporava da se Plancije tijekom predizborne kampanje okružio mnogim osobama koje su mu bile privržene i uslužne, ali tvrdi da ih Laterens naziva zločinačkim *sodalis*, čime takvom ponašanju daje drugi, tj. pogrešan naziv (*controversia nominis*; glede ostalih primjera tog tipa spora v. Radović, *op. cit.*, str. 142-3). Glede primjene *status definitionis* povodom treće i četvrte točke Katonove optužbe protiv Murene v. *Pro Mur.* 72-73; usp. Jaramaz Reskušić, *Neki*, str. 101-2.

optužitelja – nije imao potrebu putem korupcije utjecati na ishod predmetnih edilskih izbora i time na indirektan način dokazati neutemeljenost optužbe. Sekundarno Ciceron je opsežnom razradom *contentio dignitatis* nastojao dokazati sucima da je pobjednik izbora svakako bio prikladniji od svojeg protivnika za obavljanje dotične magistrature te ga treba osloboditi krivnje za bilo kakav oblik kažnjive izborne korupcije.⁹⁶

A što se tiče Ciceronova *stricto sensu* pobijanja pojedinih točaka optužbe za kazneno djelo *izborne korupcije* u promatranom slučaju,⁹⁷ treba naglasiti da je ono bilo vrlo kratko, točnije rečeno, previše sažeto, bilo zbog toga što je optužba konstruirana ponajprije na temelju argumenata koji proizlaze iz samih osoba optuženika i optužitelja, a gotovo bez dokaza o izvršenim koruptivnim radnjama, bilo zbog činjenice da se crta razdvajanja između zakonski te moralno sankcionirane nedopuštene *izborne korupcije* i običajnopravno prihvatljivog *ambitio* nije mogla oštro povući.⁹⁸ Naime u sudskom postupku protiv Gn. Plancija optužbe je Ciceron, kao glavni govornik obrane, pobijao dokazujući da tijekom pridobivanja glasačke podrške nisu bile poduzete nikakve skandalozne i pretjerane radnje protivne rimskoj tradiciji i običajima.⁹⁹ Tako je Ciceron u *Pro Plancio*¹⁰⁰ pobijao Laterensove optužbe – o diobi plemena na dekurije (*decuriatio tribulim*) i o sastavljanju popisa glasača, koje je potom

⁹⁶ U tom smislu Adamietz (*Ciceros*, posebice str. 113, 117) zaključuje da je glavna funkcija *contentio dignitatis*, s izlaganjem *reprehensio vitae* kao pripravnim stupnjem za pozitivno karakteriziranje optuženika te kritiku njegova optužitelja, bila ponovljeno, tj. sudsko odlučivanje o tome je li u interesu Rimske Republike potvrditi rezultat edilskih izbora ili ga poništiti. Slično drži A. Jakobson (*Elections and Electioneering in Rome. A Study in the Political System of the Late Republic*, Stuttgart, 1999, str. 97-103) temeljem razmatranja društvene dimenzije Plancijeva izbornog uspjeha, posebice osobnih veza i javne podrške u kontekstu Ciceronove tvrdnje da je *populus Romanus* slobodan u svojim izbornim odlukama, koje ne treba preispitivati (v. *Pro Planc.* 9-11; 15); usp. Riggsby, *Crime*, 47-8.

⁹⁷ V. Cic. *Pro Plan.* 53b-57; v. također *supra*.

⁹⁸ V. Adamietz, *Ciceros*, str. 113-4.

⁹⁹ V. Adamietz, *ibidem*; Nótári, *Handling*, str. 118-9. U tom smislu najplastičniju sliku pruža kasnorepublikanski traktat, odnosno priručnik za vođenje izborne kampanje *Commentariolum petitionis* (65. ili 64. g. pr. n. e.), pripisan Kvintu Ciceronu, kojim savjetuje brata Marka o vođenju konzulske kampanje (63. g. pr. n. e.). Naime, objašnjavajući izbornu vještinu kroz tri pitanja (tko sam – za što se kandidiram – gdje to činim), Kvint drugo, centralno pitanje svodi na vođenje kampanje, odnosno na stjecanje naklonosti kako prijatelja (posebice činjenjem usluga, davanjem obećanja, ljubaznim nastupom, poimeničnim oslovljavanjem glasača u svim izbornim jedinicama i sl.) tako i naroda (prepoznavanjem ljudi, laskanjem, stalnom prisutnošću u javnosti, darežljivošću, propagandom, *spes rei publicae*); glede teksta s komentarom recentno v. G. Laser, *Quintus Tullius Cicero: Commentariolum petitionis*, Herausgegeben, übersetzt und kommentiert von Günter Laser, Darmstadt, 2007; *Cicero Q. T.: How to Win an Election. An Ancient Guide for Modern Politicians*, Translated and with an introduction by Ph. Freeman, Oxford, 1012.

¹⁰⁰ Cic. *Pro Planc.* 44-47.

potkupio novcem svojih *sodales* (tj. pripadnika istog protuzakonitog političkog saveza, *sodalicia*) – tvrdeći da prijatelji koji su pomagali Planciju tijekom predizborne kampanje uopće nisu bili članovi jednog *sodalicia*, a da je on glasove građana s utjecajem u tributskim skupštinama osigurao davno prije predmetnog edilskog izbora svojim javnim djelovanjem, a nikako dijeljenjem novca od strane *divisores* (osoba koje su se kandidatu obvezale osigurati glasove ljudi pod njihovim utjecajem).¹⁰¹ A zbog nedostatka dokaza o distribuciji novca u *Circus Flaminius*, kao i zbog nemogućnosti utvrđenja, a kamoli dokaza o porijeklu i odredištu novca,¹⁰² Ciceron je nastavno¹⁰³ sve optužiteljeve izjave – a posebice onu glede *coitio* između Plancija i Plocija¹⁰⁴ – proglasio pukim ogovaranjem i klevetanjem svoga branjenika Plancija, koji stoga nije bio kriv ni za kakav zločin u smislu važeće i primijenjene *lex Licinia de sodaliciis*.¹⁰⁵

Na temelju provedene pravo-političko-retoričke analize govor Marka Tulija Cicerona održan 54. g. pr. n. e. u obranu izabranog kurulskog edila G. Gneja Plancija, optuženog za teške zloupotrebe navodno počinjene tijekom

¹⁰¹ Osim toga Ciceron slabi poziciju Laterensa ponovnim izlaganjem najvažnijih razloga njegova izbornog neuspjeha, a ublažavajući ga utješnim riječima glede mogućnosti njegova budućeg političkog uspjeha – podcrtava optužiteljeve negativne osobne karakteristike, v. *Pro Planc.* 49-53a; v. također §§ 7-30.

¹⁰² Na temelju činjenice koja proizlazi iz Ciceronova potkopavanja značaja incidenta u *Circus Flaminius* (*Pro Planc.* 55) – da Laterens nije osigurao korisni *praeiudicium* uspješnim sudskim postupkom protiv navodnog Plancijeva djelatelja novca na *Circus Flaminius*, Alexander (*The Case*, str. 139-140) pretpostavlja da bi preliminarina optužba tog *divisor* prema *lex Tullia de ambitu* – jer je nedopustiva temeljem *lex Licinia de sodaliciis* – značila sazivanje različitog suda s drugačije sastavljenim sudbenim vijećem, čiji *praeiudicium* ne bi obvezivao porotnike na Plancijevu suđenju.

¹⁰³ *Cic. Pro Planc.* 53-57.

¹⁰⁴ Premda se iz Ciceronova govora (*Pro Planc.* 54) teško može razabrati što je u tom *coitio* (v. *supra*) bilo *quid pro quo*, evidentno su sva četvorica magistratskih kandidata bila involvirana. Budući da je Laterens iznio tu temu s isključivim ciljem da ocrni Plancijev karakter, Ciceron nastoji dokazati da takva sporazuma nikada nije bilo kako bi izbjegao odmjeravanje krivnje, odnosno održao *dignitas* svojeg branjenika. Premda Craig (*Cicero's*, str. 76; *contra*, v. *supra*) drži da *coitio* nije bio sankcioniran s *lex Licinia de sodaliciis*, Alexander (*The Case*, str. 137-8; slično A. Lintott, *Cicero as Evidence. a Historian's Companion*, Oxford, 2008, str. 221-2) u Ciceronovu poricanju njegova postojanja nalazi potvrdu ne samo njegove kažnjivosti nego i dokaza *prima facie* o izornoj korupciji. Glede sumnje u mogućnost dokazivanja kako *coitio* tako još i više izborne korupcije *per se* (posebice uzimajući u obzir nezainteresiranost korumpiranih, koji ne samo da su bili nekažnjive osobe nego su i bili smatrani oštećenima kaznenim djelo korupcije) v. Fascione, *L'ambitus*, str. 374-5.

¹⁰⁵ Slično tome Ciceron je u *Pro Murena* (§§ 68-77; posebice 73 i 77) navodio da je njegov branjenik tijekom predizborne kampanje brinuo o ispunjavanju općeprihvaćenih običaja, koji nisu bili u suprotnosti ni s važećom *lex Tullia de ambitu* iz 63. g. pr. n. e.: naime da je regrutirao patrone, a da su kazališna mjesta i javne gozbe omogućene zbog velikodušnosti njegovih prijatelja.

(pred)izborne kampanje, pokazuje se višestruko zanimljivim i instruktivnim. Naime promatrani je govor omogućio rekonstrukciju sadržaja optužbe, specifičnog načina sastavljanja porotnog sudbenog vijeća, kao i vrste kazne te s obzirom na oskudnost ostalih relevantnih vrela predstavlja glavni izvor spoznaje o *lex Licinia de sodaliciis* (55. g. pr. n. e.), odnosno o kaznenopravnom sadržaju *crimen sodaliciorum* kao kažnjivom djelu organizirane izborne korupcije potkupljivanjem glasača unutar tribusa, koji prati primjena modificiranog sustava *editio-reiectio*, odnosno sudovanje najzainteresiranijih – kao politički dosljednom odgovoru zakonodavca na potrebu adekvatnog pojačanja represije uznapredovale, odnosno strukturalno organizirane izborne korupcije krajem Rimske Republike. Osim toga društveno kontekstualizirana analiza otkriva brojne političke dimenzije Ciceronova *Pro Plancio* – političku motiviranost svih aktera u promatranom sudskom postupku potvrđuje s jedne strane činjenica da optužbu podiže kandidat poražen na izborima koji se, temeljem vjerojatno predviđene *praemia legis*, u slučaju osude nadao steći željenu magistraturu kao nagradu za uspješnost, a s druge strane činjenica da Ciceron, ističući svoj politički *auctoritas*, usmjerava porotu da sagledavanjem prošlosti suprotstavljenih strana te uvažavanjem zahtjeva aktualne političke situacije donese prvenstveno političku (a ne sudsku) odluku o prikladnosti za obnašanje magistratske dužnosti (a ne o krivnji) – koji dodatno potvrđuju enormne razmjere izborne korupcije povodom koje je *lex Licinia de sodaliciis* pokušala pružiti uravnoteženi materijalno-procesni te kazneno svrhoviti odgovor. Što se tiče Ciceronove obrambene strategije, promatrani govor pokazuje da je najveći onovremeni govornik – zanemarujući činjenična, a posebice pravno relevantna pitanja – ne temelji toliko na poricanju postojanja optuženikova *crimen sodaliciorum* koliko na nastojanju da uspjeh postigne onemogućujući optužitelju da dokaže optuženikovu krivnju, a tek sporadično uvjeravajući porotu da se ne radi ni o kakvu kažnjivom obliku potkupljivanja glasača u tribusima, nego o uobičajenoj i očekivanoj darežljivosti rimskih magistratskih kandidata, koristeći se pritom isključivo argumentativnim sredstvima etičke prirode – *auctoritas patronus* i *contentio dignitatis* – kako bi porotnicima nametnuo oslobađajuću paradigmu. Naime zbog svekolikih vrlina i društvenog ugleda Plancije ne samo što nije imao potrebu potkupljivanjem – čiju navodnu realizaciju na najvećem rimskom trkalištu optužitelj nije dokazao – utjecati na edilske izbore u tributskoj skupštini nego je (i zbog propusta protukandidata/optužitelja) bio i prikladniji za obavljanje dotične magistrature te ga treba osloboditi krivnje za bilo kakav oblik izborne korupcije. *I Plancije (i Ciceron) bi spašen. A Republika?*

Konačno, uzmemo li u obzir činjenice da je Ciceron kao konzul (63. g. pr. n. e.) bio predlagatelj usvojene i još važeće *lex Tullia Antonia de ambitu*, a da je sada kao Plancijev (a nedavno i Murenin) branitelj svojim umijećem uvjeravanja duh zakonâ protiv izborne korupcije oživotvorio u cilju zaštite javnog interesa, odnosno rimskog republikanskog uređenja, smatramo da promatrani

govor(i) ne pruža(ju) samo živu sliku kaznenog sudovanja povodom raznovrsnih oblika izborne korupcije nego i još jednu potvrdu da je retorika, odnosno sudsko govorništvo, utjecala na razvoj rimskog prava, posebice (ali ne i isključivo) kaznenog, i to kako na stvaralačkoj tako i na provedbenoj razini.

IZVORI:

1. E. Olechowska, ed. *Orationes Pro Cn. Plancio, Pro C. Rabirio Postumo*. M. Tulli Cicero-nis scripta quae manserunt omnia, 25. vol. fasc. 25, Leipzig: Teubner, 1981.
2. M. Fuhrmann: *Die Prozessreden: lateinisch-deutsch/Marcus Tullius Cicero*. Sammlung Tusculum. Düsseldorf – Zürich: Artemis und Winkler, 1997, 2 vols. (u 2. vol., str. 472-601).

LITERATURA:

1. J. Adamietz, *Ciceros Verfahren in den Ambitus-Prozessen gegen Murena und Plancius*, Gymnasium 93, 1986, str. 102-117.
2. M. C. Alexander, *Praemia in the Quaestiones of the Late Republic*, Classical Philology, 80/1985.
3. M. C. Alexander, *Trials in the Late Roman Republic 149 BC to 50 BC*, Toronto – Buffalo – London, 1990.
4. M. C. Alexander, *Locating the Trial of Plancius between Rules and Persuasion*, u: La repressione nella Roma repubblicana fra norma e persuasione, a cura di B. Santalucia, Pavia, 2009, str. 339-355.
5. E. A. Bauerle, *Procuring an Election: Ambitus in the Roman Republic, 432-49 B. C.*, diss., Ann Arbor, 1990.
6. T. R. S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*, vol. II, New York, 1952.
7. C. J. Classen, *Ciceros Kunst der Überredung*, u: Éloquence et Rhétorique chez Cicéron, Genève, tom. 28, 1982.
8. C. P. Craig, *The Accusator as Amicus: An Original Roman Tactic of Ethical Argumentation*, Transactions of the American Philological Association, 111, 1981, str. 31-37.
9. C. P. Craig, *Cicero's Strategy of Embarrassment in the Speech for Plancius*, American Journal of Philology, 111, 1990, str. 75-81.
10. C. P. Craig, *Form as Argument in Cicero's Speeches: A Study of Dilemma*, American Classical Studies, 31, Atlanta: Scholars Press, 1993.
11. F. M. de Robertis, *Storia delle corporazioni e del regime associativo nel mondo romano*, Bari, I, 1971, str. 83-146.
12. L. Fascione, *L'ambitus e la Pro Plancio*, u: La repressione nella Roma repubblicana fra norma e persuasione, a cura di B. Santalucia, Pavia, 2009, str. 357-382.
13. J.-L. Ferrary, *La législation „de ambitu“ de Sulla à Auguste*, u: Iuris Vincula. Studi in onore di Mario Talamanca, vol. III, Napoli, 2001.
14. R. Gelzer, s.v. *Tullius*, RE, XXIX/1939, col. 960.
15. A. H. J. Greenidge, *The Legal Procedure of Cicero's Time*, London, 1901.
16. H. G. Gießen, s.v. *Hortensius*, Der Kleine Pauly, Stuttgart, 1967, bd. 2.
17. L. Grillo, *A Double Sermoncinatio and a Resolved Dilemma in Cicero's Pro Plancio*, Classical Quarterly, 64, 1, 2014.

18. P. Grimal, *Lex Licinia de sodaliciis*, u: *Ciceroniana: Hommages à Kazimierz Kumaniecki*, ed. A. Michel – R. Verdice, Leiden, 1975, str. 107-115.
19. P. Grimal, *Cicéron, Discours: Pour Cn. Plancius, Pour M. Aemilius Scaurus*, Paris: Les Belles Lettres, 1976, vol. 16.2.
20. E. S. Gruen, *The Last Generation of the Roman Republic*, Berkeley-Los Angeles-London, 1995.
21. M. Hofmann, s.v. *Plautius (Plotius) A.*, RE, XXI/1950, col. 7.
22. R. W. Husband, *The prosecution of Milo*, The Classical Weekly, 8/1915.
23. I. Jaramaz Reskušić, *Kaznenopravni sustav u antičkom Rimu*, Zagreb, 2003.
24. I. Jaramaz Reskušić, *Ambitus: izborna korupcija u Rimskoj Republici*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, vol. 22, br. 1/2015, str. 281-309.
25. I. Jaramaz Reskušić, *Neki pravno-retorički aspekti Ciceronova govora Pro Murena*, Hrvatski ljetopis za kaznene znanosti i praksu, vol. 23, br. 1/2016, str. 95-119.
26. A. H. M. Jones, *The Criminal Courts of the Roman Republic and Principate*, Oxford, 1972.
27. В. А. Каретникова, *Lex Licinia de sodaliciis 55 г. до н. э., Эпоха. Социум. Человек*, Ярославль, 2010, str. 32-37.
28. G. Kennedy, *The Art of Rhetoric in the Roman World 300 B. C. - A. D. 300*, Princeton, 1972.
29. H. Kowalski, *Organizacja przekupstw wyborczych w Rzymie w okresie schyłku republiki*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Antiquitas IX, Wrocław, 1983, str. 107-121.
30. H. Kowalski, *Odpowiedzialność karna za przestępstwa wyborcze w Rzymie (II – I wiek p.n.e.)*, Folia societatis scientiarum Lublinensis, Humanistyka, vol. 34, nr. 1/1993, str. 73-83.
31. H. Kowalski, *Praemia legis w rzymskim ustawodawstwie de ambitu w I wiek p.n.e.*, Res historica, 5/1998, str. 101-113.
32. W. Kroll, *Ciceros Rede für Plancius*, Rheinisches Museum für Philologie 86, 1937, str. 127-139.
33. W. Kunkel, s. v. *Quaestio*, u: *Kleine Schriften*, Weimar, 1974.
34. G. Laser, *Quintus Tullius Cicero: Commentariolum petitionis*, Herausgegeben, übersetzt und kommentiert von Günter Laser, Darmstadt, 2007.
35. J. Linderski, *Państwo a kolegia. Ze studiów nad historią rzymskich stowarzyszeń u schyłku republiki*, Kraków, 1961, posebice str. 81-93.
36. J. Linderski, *Ciceros Rede pro Caelio und die Ambitus – und Vereinsgesetzgebung der Ausgehenden Republik*, Hermes, 89 bd H. 1, 1961, str. 106-119.
37. J. Linderski, *Bying the Vote. Electoral Corruption in the Late Republic*, Ancient World, XI/1985.
38. A. W. Lintott, *Electoral Bribery in the Roman Republic*, Journal of Roman Studies 80, 1990, str. 1-16.
39. A. W. Lintott, *Cicero as Evidence. A Historian's Companion*, Oxford, 2008.
40. K. Lomas, *A Volscian Mafia? Cicero and his Italian Clients in the Forensic Speeches*, u: *Cicero the Advocate*, ed. J. Powell – J. Paterson, Oxford, 2008, str. 97-116.
41. J. M. May, *Trials of Character: The Eloquent of Ciceronian Ethos*, Chapel Hill – London, University of North Carolina Press, 1988.
42. A. Milazzo, *La fattispecie materiale della Lex Licinia de sodaliciis e le origini del reato associativo*, Studia et documenta historiae et iuris (SDHI), 79/2013, str. 481-499.
43. T. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, Graz, 1955 (repr. izd. 1887).
44. D. Montgomery, *Ambitus: Electoral Corruption and Aristocratic Competition in the Age of Cicero*, McMaster University, 2005.
45. F. Münzer, s. v. *Plancius*, RE, XX/1950, col. 2013-2015.
46. P. Nadig, *Ardet ambitus. Untersuchungen zum Phänomen der Wahlbestechungen in der römischen Republik*, Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien, 1997.

47. T. Nótári, *Election Bribery and Forensic Strategy in Cicero's Planciana*, *Fundamina* 17(1), 2011, str. 96-111.
48. T. Nótári, *Handling of Facts and Forensic Tactics in Cicero's Defence Speeches*, Passau, 2014.
49. J. Paterson, *Self-Reference in Cicero's Forensic Speeches*, u: *Cicero the Advocate*, ed. J. Powell – J. Paterson, Oxford, 2008, str. 79-85.
50. J. Powell – J. Paterson, *Introduction*, u: *Cicero the Advocate*, ed. J. Powell – J. Paterson, Oxford, 2008, str. 1-57.
51. V. Radović, *Pravni aspekti u učenjima antičke retorike*, Zagreb, 2004.
52. A. M. Riggsby, *Crime and Community in Ciceronian Rome*, Austin, 1999.
53. A. M. Riggsby, *The Rhetoric of Character in the Roman Courts*, u: *Cicero the Advocate*, ed. J. Powell – J. Paterson, Oxford, 2008, str. 165-85.
54. L. Ross Taylor, *Magistrates of 55 B.C. in Cicero's Pro Plancio and Catullus 52*, *Athenaeum* 42, 1964, str. 12-28.
55. L. Ross Taylor, *The Voting Districts of the Roman Republic. The Thirty-five Urban and Rural Tribes*, with updated materijal by J. Linderski, Ann Arbor, 2013.
56. B. Santalucia, *Dirito e processo penale nell'antica Roma*, Milano, 1989.
57. M. Sobczyk, *Przestępstwo korupcji wyborczej w republikańskim Rzymie*, *Czasopismo prawnno-historyczne*, t. LXVI, 2/2014, str. 11-30.
58. G. V. Sumner, *The „lex annalis“ under Caesar*, *Phoenix* 25/1971.
59. A. Świętoń, *Korupcja wyborcza w okresie schyłkowej republiki rzymskiej*, u: *Wybory i nieprawidłowości wyborcze wczoraj i dziś. Wybrane zagadnienia. Materiał z Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej. Olsztyn 12 maja 2015 r.*, Olsztyn, 2015, str. 13-28.
60. C. Venturini, *L'orazione Pro Cn. Plancio e la lex Licinia de sodaliciis*, u: *Studi in honore di Cesare San Filippo*, Milano, 1984, vol. 5, str. 787-804.
61. A. Jakobson, *Elections and Electioneering in Rome. A Study in the Political System of the Late Republic*, Stuttgart, 1999.
62. A. Zandberg, *Leges de ambitu. Rzymskie ustawodawstwo wyborcze u schyłku republiki (I)*, u: *Meander* 2001, br. 1-2, str. 103-126.
63. J. Wisse, *Ethos and Pathos from Aristotle to Cicero*, Amsterdam, 1989.

Summary

PRO PLANCIO: THE LEGAL, POLITICAL AND RHETORICAL ASPECTS OF CICERO'S SPEECH

On the basis of an analysis of Cicero's speech, *Pro Plancio*, and other relevant sources, the author attempts to shed light on the legal, political and rhetorical aspects of the criminal case conducted in 54 B.C. following the accusation of *crimen sodaliciorum* brought against the *aedil-elect*, G. Gnaeus Plancius, before the competent *quaestio*. In the first part of the paper, the persons of the defendant and the accuser are described as exponents of the turbulent political circumstances of the Late Roman Republic. The second part of the paper deals with the legal aspects of the speech – the prosecution is reconstructed, and the specific composition of the court and the types of punishment are considered. The author attempts to determine both the content of the offence punishable by the relevant *lex Licinia de sodaliciis* and its purpose in the context of advanced and organised electoral corruption. In the third part, Cicero's defence strategy is revealed as the successful outcome of the persuasive skill of combining ethical and argumentative means, the law and politics.

Keywords: Cicero, *Pro Plantio*, *crimen sodaliciorum*, electoral corruption, *lex Licinia de sodaliciis*, rhetoric.